

Konjunktúra Kutatási Füzetek
1. sz.

**A legnagyobb feldolgozóipari cégek
helyzete és kilátásai 1998–1999**

TÓTH ISTVÁN JÁNOS

E kiadvány megjelenését az ABN AMRO Equities (Hungary) Rt.
támogatta

A tanulmány "A TOP 1500 helyzete és kilátásai" című, a Magyar Nemzeti Bank, a Pénzügyminisztérium és a Gazdasági Minisztérium megrendelésére készült kutatás adataira épül. A kutatást a TÁRKI Konjunktúra Kutatási Projektje végzi.

TÁRKI Konjunktúra Kutatási Füzetek 1.
Budapest, 1999. március
ISSN 1419-8169
ISBN 963 8166 06 1
Felelős kiadó: Kolosi Tamás a TÁRKI elnöke
Olvasószerkesztő: Csendes Lilla
Tördelő: Rózsás Erika
© TÁRKI, 1999

A legnagyobb feldolgozóipari cégek helyzete és kilátásai 1998–1999

TÓTH ISTVÁN JÁNOS

Konjunktúra Kutatási Füzetek
1. szám

Budapest, 1999. március

Konjunktúra Kutatási Füzetek 1. szám
TÁRKI Konjunktúra Kutatási Projekt

A legnagyobb feldolgozóipari cégek helyzete és kilátásai 1998–1999

Szerző: TÓTH István János a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdasági Kutatóközpontjának tudományos főmunkatársa, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszékének adjunktusa, a TÁRKI Konjunktúra Kutatási Projekt vezetője. Cím: MTA KTK, Budaörsi út 45., Budapest, H-1112. Tel: 309-26-57, Fax: 319-31-36, E-mail: tot13591@ella.hu.

Fontosabb művei:

Characteristics and Supply Effect of Pre-Privatization in Hungarian Retail Trade, KOPINT-DATORG, Discussion Papers, no. 13. April 1992. P. 30.

The Spread of Entrepreneurial Inclinations in Hungary (co-author: György Lengyel), Studies in Public Policy, 224. University of Strathclyde, Glasgow, 1994.

Households as Savers, Entrepreneurs and Investors (co-author: Éva Palócz), In: UNCTAD: Privatization in the Transition Process. Recent Experiences in Eastern Europe, UNCTAD & KOPINT-DATORG. pp. 321-348.

“Tax Behaviour of Small and Medium –size Enterprises” (co-author: Anrdás Semjén), *Review of Sociology of the Hungarian Sociological Association*, 1996, Special Issue, pp. 67-87.

Market links and growth capability of enterprises in a transforming economy: the case of Hungary, In: László Csaba (ed.): *The Hungarian SME Sector Development in Comparative Perspective*, CIPE/USAID & KOPINT-DATORG Foundation, Budapest, 1998, pp. 29-59.

“Inter-enterprise ownership links in Hungary”, *Acta Oeconomica*, 1997-98, Vol. 49. (3-4). pp. 365-396.

TÁRKI Társadalomkutató Intézet Rt
1112 Budapest, Budaörsi út 45.
Tel.: 309-76-76
Fax: 309-76-66
E-mail: tarki@tarki.hu
Internet: www.tarki.hu

Összefoglaló

A TOP 1500 konjunktúra mutatói 1998-ban és 1999-ben, %

Mutatók	1998	1999
A forgalom nominális növekedése az előző évhez képest	32-42 (max. 12)	(11-19)
Az árbevétel növelő cégek aránya	83	81
1998-ben: nyereséges cégek aránya	82	54
1999-ben: javuló eredményességű cégek aránya		
Export volumenének növekedése az előző évhez képest	22-34 (14-20)	(6-13)
Létszám alakulása az előző évhez képest	0,8-1,1	3,1-3,5
Létszámot bővítő cégek aránya	48	38
Bruttó bérek növekedése az időszak végén (megelőző év decemberi bérszínvonal = 100%)	17-18	14-15
Kapacitások kihasználtsága	80-86	n.a.
Kapacitások kihasználását javító cégek aránya	43,0	n.a.
A rendelésállomány várható növekedésével számoló cégek aránya	58 ⁽¹⁾	50 ⁽¹⁾
A beruházási volument növelő cégek aránya	56	36
A cég által termelt termékek belföldi árának növekedési üteme		
Gyorsabb lesz	-	7,5
Nem változik	-	54,0
Lassabb lesz	-	38,5
1998-ban: a cég gazdasági helyzete		
1999-ben: a cég gazdasági helyzetének változása		
Jó / Javul:	48	48
Közepes / Nem változik:	45	42
Rossz / Romlik:	7	10

(): megelőző év végi becslések

(1): Első félévben várható rendelésállomány nagysága a megelőző év azonos időszakához képest

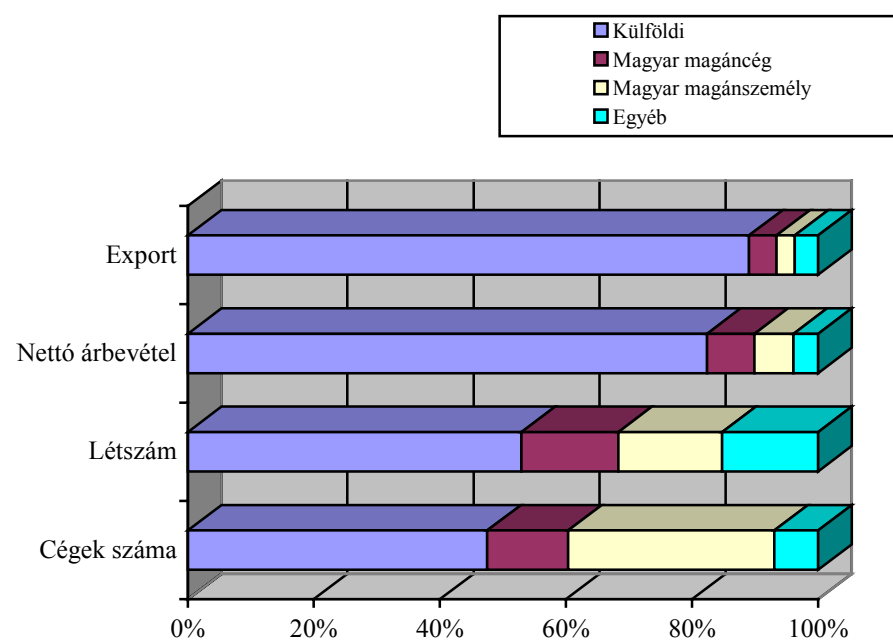
A megkérdezett cégek

A felvétel során az 1500 legnagyobb exportáló feldolgozóipari cég közül 302 vállalkozás vezetőjét kérdeztük meg 1998 novemberében a cégek helyzetéről és rövid távú kilátásairól.

A megkérdezett cégek ágazati csoportok és exportárbevétel együttes megoszlása szerint reprezentálják az 1500 legnagyobb exportáló cég sokaságát. Az utóbbi cégek adják a feldolgozóipari export több, mint 95%-át, és foglalkoztatják a feldolgozóiparban dolgozók több mint felét.

A TOP 1500-on belül mind számarányában, mind gazdasági teljesítményében a többségi külföldi tulajdonban lévő cégek játsszák a domináns szerepet.

A. ábra A TOP 1500 cégeinek, forgalmának, foglalkoztatottai számának és exportjának megoszlása a cégek többségi tulajdonosa szerint 1998-ban, %

Helyzetkép és előrejelzés 1999-re

- 1998-ban nem változott számottevően a beruházási volument növelő cégek aránya, miközben az év második felében – összefüggésben az EU országok gazdasági növekedésének várható lassulásával – módosultak a beruházásokra vonatkozó vállalati szándékok: csökkent a beruházási volument 1999-ben növelni szándékozó cégek aránya, miközben nőtt a csökkenést tervezőké.
- 1998-ban a külföldi tulajdonban lévő cégeknél nagyobb valószínűséggel nőttek a beruházások mint egyébként, a magyar cégek körében pedig a beruházások csökkenése volt jellemzőbb az átlagosnál.

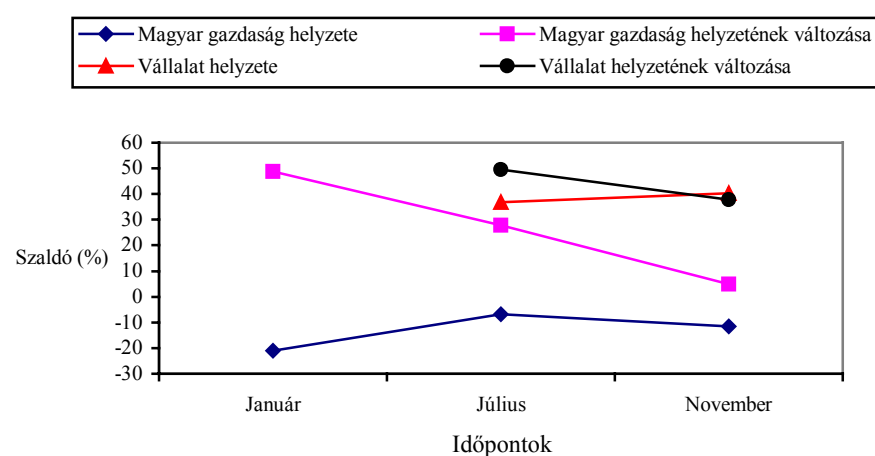
3. A menedzseri becslések szerint a beruházások eredményeként a cégeknél 1998-ban 1997-hez képest átlagosan közel 14%-kal bővültek a kapacitások. Ahol ennél nagyobb mértékben bővültek a fizikai kapacitások, ott az átlagosnál nagyobb mértékben nőtt a dolgozók száma is. Másrészt a kapacitásukat nagyobb mértékben bővíteni tudó cégeknek mind belföldi, mind külföldi eladásai szignifikánsan gyorsabb ütemben nőttek 1998-ban, mint a többi cégé.
4. 1998-ban a vizsgált cégek körében nem nőtt a saját termelésű készletek állománya.
5. 1998-ban a TOP 1500 körében 0,8-1,1%-kal nőhetett a foglalkoztatottak száma.
6. 1999-ben a létszám stagnálása, vagy kismértékű emelkedése várható a legnagyobb exportáló cégek körében.
7. 1999-ben továbbra is a gépipari cégek tervezik legnagyobb arányban (53,3%) létszámuk növelését.
8. A cégek 32,4%-a számolt be munkaerőhiányról. A munkaerőhiánnyal küzdő cégeknél leginkább szakmunkások (77,2%) és a segédmunkások (29,3%) hiányoznak. Diplomás munkaerőre vonatkozó hiányt csak a cégek 17,4%-a érzékel.
9. A legnagyobb feldolgozóipari cégek körében 1998-ban a bruttó keresetek 16,5-17,5%-kal nőttek és 1999-ben a menedzseri szándékok szerint 13,4-14,8%-kal fognak nőni. A TOP 20 cég körében 1998-ban az átlagosnál kisebb mértékű keresetnövekedés becsülhető (15%).
10. 1998-ban a jobb értékesítési kilátásokkal rendelkező és nyereséges cégek béreiket is nagyobb mértékben növelték. Kedvező jel, hogy a forgalom- és a keresetnövekedés üteme közötti pozitív kapcsolat 1999-ben is érvényesülni fog.
11. A menedzseri becslések alapján a kapacitások átlagos kihasználtságát 1998-ban 80-86%-osra tehetjük, azaz a korábbiakhoz képest nem változott számottevően a kapacitáskihasználtság.
12. A kapacitáskihasználás dinamikája az 1993 óta érzékelhető javuló tendencia csökkenő ütemére utal. A cégek csökkenő arányára jellemző a kapacitáskihasználás javulása.
13. A rendelésállomány alakulását vizsgálva a cégek 1999 első félévében nem számítanak számottevően rosszabb helyzetre, mint egy évvel korábban, bár kissé csökkent a növekvő rendelésállománnyal számolók aránya. Az előző félévhez képest 1999 első félévében a többi cégnél nagyobb valószínűséggel várnak növekvő rendelésállományt a gépipari, többségében külföldi kézben lévő cégek.
14. A TOP 1500 cég körében 21-30%-kal nőtt 1998-ban a forgalom volumene.
15. 1998-ban 1997-hez képest kiegyenlítettebb volt a forgalom növekedése, de nem olyan nagymértékben, mint amire az év eleji és évközi várakozásokból számítani lehetett.
16. Becslésünk szerint 1999-ben a legnagyobb feldolgozóipari cégek forgalmának volumene közel akkora mértékben fog nőni, mint 1998-ban. Ebben a bővülésben az 1998-as helyzethez képest az export kisebb, a belső kereslet növekedése pedig nagyobb szerepet fog kapni.
17. Az 1999-re vonatkozó várakozások alapján továbbra is a gépipari és a külföldi tulajdonú cégek forgalma fog bővülni az átlag felett, de a magyar magánszemélyek tulajdonában lévő cégek is átlag feletti növekedésre számítanak.
18. A vizsgált vállalkozások eredményességi pozíciója számottevően javult 1998-ban 1997-hez képest, de nem olyan mértékben, mint amilyent az év eleji és évközi – még az orosz válság előtti – várakozások előrevetítettek.

19. 1997 és 1998 között 17-18%-ról 10%-ra csökkent a veszteséges cégek aránya a vizsgált vállalkozásokon belül.
20. 1999-ben nem várható az eredményesség javuló tendenciájának változása, sőt a várakozások e tendencia felerősödésére utalnak, ugyanis a cégek több mint fele (53,8%) az eredményesség javulására számít és csak elenyésző kisebbségük (4,1%) kalkulál ennek romlásával.
21. A legnagyobb exportálók forgalmán belül 1998-ban Németország és a visegrádi országok részesedése nőtt meg érezhető mértékben 1997-hez képest. 1999-ben pedig Németország és más EU országok részesedésének további növekedése várható, miközben a visegrádi országok részesedése is nőhet az exporton belül a FÁK országokba irányuló export csökkenése mellett.
22. A TOP 1500 cégeinek exportvolumene 1998-ban 20-32%-kal nöhetett, azaz elmaradt az export 1997-es növekedésétől.
23. A cégek előrejelzései szerint 1999-ben tovább folytatódik az exportvolumen növekedési ütemének már 1998-ban is érzékelhető mérséklődése. Erre mutat az, hogy 1998 végén a korábbi évekhez képest szokatlanul alacsony aggregált exportbővülést jeleznek a cégek. Ez egyszerre utalhat az exportvolumen növekedésének csökkenésére, és arra, hogy a nyugat-európai piacon fokozódó árverseny következtében a cégek árnövelési szándékai a korábbiaknál effektívebb korlátokba ütköznek, és ennek eredményeként e piacokon is csökken az árnövekedés üteme. Ha a fő exportpiacként szolgáló EU országok növekedése 1999-ben elmarad az előzetes várakozásoktól (2,4-2,5%), akkor az exportvolumen növekedése 1999-ben akár 8-10 százalékponttal is alacsonyabb lehet, mint 1998-ban. Úgy tűnik azonban, hogy az exportvolumen ilyen mértékű visszaesésére vonatkozó becslések nem a vállalatok saját tapasztalatából táplálkoznak. Ugyanis csak a cégek 5,8%-a számít Nyugat-Európában értékesítési lehetőségeinek romlásával, miközben 50%-uk szerint nem lesz változás, és jelentős arányban (44%) prognosztizálják értékesítési lehetőségeik valamilyen mértékű javulását.
24. Előrejelzésünk szerint 1999-ben az export legdinamikusabb ágazata továbbra is a gépipar lesz (16-28%-os volumennövekedéssel) és továbbra is érvényes lesz az, hogy az exportot dinamikusabban növelő cégek fogják leginkább létszámukat is bővíteni.
25. 1998-ban a cégek 21%-ánál nőtt a folyó termelés importtartalma és közel 9%-ánál csökkent. 1999-ben várhatóan nem változik, illetve kismértékben csökken a TOP 1500 cégek körében a folyó termelés import-tartalma.
26. A FÁK piacokkal kapcsolatos várakozások romlása már jóval az orosz válság előtt megfigyelhető volt: 1996-1998 vége között folyamatosan csökkent az e piaci szegmens részesedésének növekedésével számoló cégek aránya.
27. A TOP 1500 cégcsoport 34%-át közvetve, 18,6%-át pedig közvetlenül érintette (érinti) valamilyen mértékben az orosz válság. A válság által érintett vevőkkel/szállítókkal való üzleti kapcsolat a cégek 25%-a szerint 6 hónapon belül rendeződik, 29%-uk állította, hogy 7-12 hónapon belül, és 46%-uk számít arra, hogy ez csak egy éven túl következik be.
28. A számítások szerint nincs semmilyen kapcsolat az orosz válságban való érintettség és az adott cég 1998-as növekedési dinamikája, illetve az 1999-es növekedési várakozásai között. Az orosz válságban érintett cégek növekedési esélyei 1998-ban éppen olyanok voltak, mint azoké, amelyeket ez a válság nem érintett. Ellenben a válság által közvetlenül érintett cégeknél szignifikánsan nagyobb eséllyel fordult elő 1998-ban

létszámleépítés, mint ott, ahol a válságnak nem volt ilyen hatása. Ezt a jelenséget azonban korlátozottnak és rövid távúnak kell tekintenünk. A válságban való közvetett érintettség ugyanis nincs semmilyen kapcsolatban a létszám 1998-as alakulásával, és nem mutatható ki semmilyen kapcsolat az 1999-es foglalkoztatási szándékok és az orosz válságban való akármilyen érintettség között sem.

29. 1998-ban a megkérdezettek minden felvétel során mind a gazdaság helyzetének, mind saját vállalatuk helyzetének egyre kisebb mértékű javulását várták, miközben a helyzet változására vonatkozó várakozásaik nem estek egybe az adott helyzet érzékelésének dinamikájával – ez utóbbi ugyanis a magyar gazdaság esetében nem változott szignifikánsan, a vállalat esetében pedig kismértékű javulást mutatott.
30. A saját vállalatuk helyzetét 1998-ban minden időpontban jobbnak ítélték a cégek vezetői, mint a magyar gazdaság helyzetét. Akkor is így van ez, ha helyzet megítélését, és akkor is, ha a helyzet változását nézzük.

B. ábra A magyar gazdaság és a cég saját helyzetének megítélése a legnagyobb feldolgozóipari cégek körében 1998-ban, %

Megjegyzés: az ábrán a javuló (jó) és a romló (rossz) válaszok különbségeit mutató szaldót ábrázoljuk.

31. A cégvezetők várakozásai szerint 1999-ben tovább lassul termékeik árának növekedési üteme. Mind belföldi, mind pedig külföldi árak vonatkozásában többen számítanak lassuló, mint gyorsuló árnövekedésre. Az árnövelési nyomás mindkét piaci szegmens esetében a nagyobb exporttal rendelkező cégek körében a leggyengébb. Például az 1997-ben 500 millió forint felett exportálók 45,9%-a számít 1999-ben a korábbiaknál lassabb belföldi és 33,9%-uk lassabb külföldi árnövekedési ütemre.

Tartalom

Bevezetés	11
1. A megkérdezett cégek	11
2. Helyzetkép és előrejelzés	14
2.1. Beruházások, készletek és tervezés	14
2.2. Foglalkoztatottság és bérek	18
2.3. Kapacitások és beszállítók	21
2.4. Forgalom és eredményesség	24
2.5. Export és import	26
2.6. Az orosz válság hatása	30
2.5. Gazdasági közérzet és várakozások	33
3. Inflációs várakozások és árképzés	36
3.1. Inflációs várakozások	36
3.2. Az árdöntések rendszeressége és az árképzés összetevői	36
4. Következtetések	39
Irodalom	41
Mellékletek	42
M1. Az adatfelvétel egyes jellemzői	
M2. Az illeszkedésvizsgálat eredményei	
M3. A feldolgozóipari termelés, értékesítés trendjei 1996-1998	
M4. A külföldi működő tőke szerepe Magyarországon és más országokban	
M5. A legnagyobb exportáló 1500 feldolgozóipari cég 1996-1997-es átmenetmátrixa	
M6. A legnagyobb exportáló 1500 feldolgozóipari cégen belül a TOP98/2 és a TOP98/3 felvétel során megkérdezett cégek átmenetmátrixa	
M7. Az orosz válságban való közvetett és közvetlen érintettség esélyhányadosának logisztikus regressziós becslése	
M8. A létszám, a forgalom és az exportnövekedés üteme 1998-ban a cégek egyes csoportjaiban	

Bevezetés

A TOP 1500 vizsgálat célja az, hogy megbízható, releváns, és pontos információkat gyűjtsünk a magyar gazdaság meghatározó vállalati szegmensében, a legnagyobb exportáló vállalkozások körében a vállalkozások piaci helyzetéről, magatartásáról és rövid távú kilátásairól¹. A jelen felvételben döntően három probléma áll figyelmünk középpontjában: a vizsgált cégcsoport 1998-as helyzetének és eredményességének feltérképezése; az orosz piacok összeomlásának közvetlen és közvetett hatásai; és a cégek inflációs várakozásának, valamint árképzési gyakorlatának feltérképezése.

A kapott eredményeket, ahol lehetőség volt rá, összehasonlítottuk korábbi felvételek eredményeivel is (*Tóth, 1998a* és *Tóth, 1998b*), abból a célból, hogy pontosabb képet kaphassunk a mindenkor legnagyobb exportáló cégek csoportjának helyzetében bekövetkezett változásokról.

Ez az összehasonlítás fontos támpontot ad jelen vizsgálat eredményeinek értelmezésénél, annak ellenére, hogy nem panel adatbázisról, hanem követő jellegű vizsgálatról van szó. A vizsgált vállalkozások köre felvételtől-felvételekre változhat, annak megfelelően, hogy az adott évben mely cégek kerültek be a TOP 1500 legnagyobb exportáló feldolgozóipari cég körébe. Ez azonban nem jelenti azt, hogy minden esetben teljesen eltérő vállalati szegmensről beszélünk: a cégek közel felére tehető ugyanis az ún. kemény mag: azon cégek halmaza, amelyek 4-5 éve a legnagyobb exportáló cégek között foglalnak helyet². Ez nem véletlen. A magyar vállalkozások hierarchiájában nagyfokú stabilitás mutatható ki: 1996-ban a hozzáadott érték több mint 40%-a származott olyan cégektől, amelyek már 1992 előtt, azaz a gazdasági átalakulás első fázisában jöttek létre, vagy alakultak állami vállalatból át (*Tóth, 1998c*).

1. A megkérdezett cégek

Megegyezően a korábbi felvételekkel, most is a legfrissebb rendelkezésünkre álló társasági adóbevallási adatok alapján válogattuk ki a legnagyobb exporttal rendelkező feldolgozóipari 1500 céget (jelen esetben ez az 1997-es társasági adóbevallás volt). A felvétel során véletlenszerűen választottuk ki közülük a megkérdezett cégeket, de külön kiemeltük a legnagyobb 20 exportáló céget, amelyek mindegyikénél megkíséreltük a kérdőív kitöltését. Végül az első 20 cég közül nyolc esetben sikerült értékelhető módon a kérdést lefolytatni. Ezt az eljárást az a feltételezés indokolta, miszerint a legnagyobb cégek helyzete, magatartása és várakozásai számottevően eltérő jellemzőkkel bírnak, mint a többi vizsgált cégé³.

¹ A jelen tanulmány első, a kutatás előzetes eredményeit tartalmazó változata egy műhelyvita keretében ismertetésre került a Magyar Nemzeti Bankban 1998. december 16-án. Ezúton is szeretném megköszönni az ott jelenlévők kritikáját és hasznos észrevételeit.

² Az 1996-os és az 1997-es adóbevallások alapján kiválogatott vállalati kör uniójának 67,3%-a mindkét évben a TOP 1500-ba tartozott. A TOP98/3 és a TOP98/2 hullámban is megkérdezett vállalkozások együttesének 28%-a mindkét felvétel adatbázisában szerepel, ami annyit jelent, hogy a két felvételtől bármelyben megkérdezettek 43%-a szerepelt a másik felvételben is (lásd az 5-6. Mellékletet).

³ Ezt a feltételezést az elemzés eredményei nem erősítették meg.

1.1. táblázat A megkérdezett cégek megoszlása a többségi tulajdonos típusa szerint, 1995-1998-ban, %

Többségi tulajdonos típusa	1995. felvétel (január) az 1992-es társasági adóbevallás alapján	1998/1 felvétel (január) az 1996-os társasági adóbevallás alapján	1998/2 felvétel (július)	1998/3 felvétel (november) az 1997-es társasági adóbevallás alapján
Külföldi	31,0	38,0	40,3	47,4
Magyar magáncég	12,2	20,0	16,7	12,9
Magyar magán személy	25,3	33,0	36,7	32,8
Egyéb	31,5	9,0	6,3	7,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N	229	299	300	302

Ha a legnagyobb exportálók tulajdonosi összetételét vizsgáljuk, akkor meglehetősen nagy változásokat figyelhetünk meg az utóbbi három év alatt: jelentősen nőtt a külföldi tulajdonban lévő cégek aránya az egyéb kategóriába sorolt közösségi tulajdon súlyának csökkenése mellett. Ha nem a vállalatok számarányának alakulását, hanem az egyes tulajdoni típusokhoz tartozó cégeknek a foglalkoztatottságban, a forgalomban és ezen belül az exportban játszott szerepét nézzük, akkor a külföldi tulajdon dominanciája még szembetűnőbb (lásd az 1.2. táblázatot).

1.2. táblázat A megkérdezett cégek körében 1998-ban a foglalkoztatottak, a nettó árbevétel és ezen belül az export megoszlása a többségi tulajdonos típusa szerinti cégcsoportokban, %

Többségi tulajdonos típusa	Létszám	Nettó árbevétel	Export
Külföldi cég	53,0	82,4	89,0
Magyar magáncég	15,4	7,5	4,3
Magyar magán személy	16,5	6,2	2,9
Egyéb	15,2	3,9	3,7
Összesen	100,0	100,0	100,0
(ezer fő / milliárd forint)	(107,5)	(1914,7)	(1214,5)

A tulajdonosi szerkezet 1996-1998 közötti megváltozása egyenes következménye a cégek polarizált növekedésének. Ezt a növekedést a külföldi tulajdonú cégek szignifikánsan gyorsabb fejlődése jellemezte 1997-ben. Ennek megfelelően, ha a legnagyobb 1500 céget az 1997-es társasági adóbevallások alapján választjuk ki, akkor várható, hogy ezen belül nagyobb lesz a külföldi tulajdonú cégek aránya, mintha korábbi adatforrásra alapoztuk volna a kiválasztást.

A külföldi tulajdonú cégek növekvő szerepének ma Magyarországon érzékelhető jelensége nem speciális. E cégcsoport gyorsabb fejlődése mögött elsősorban a Magyarországon vállalatokat működtető nemzetközi (multinacionális, vagy transznacionális) társaságok húzódnak meg. A nemzetközi társaságok pedig az egész világon a leggyorsabb növekedésre képes vállalati szegmenshez tartoztak a '90-es évek végén (lásd a 4. Mellékletet).

A fentiekén kívül két dologra érdemes még felhívni az olvasó figyelmét. Egyrészt a megkérdezett vállalkozások – hasonlóan a TOP98 korábbi felvételeihez – ágazati csoportok és cégnagyság szerint reprezentálják a kiválasztott 1500 cég csoportját (lásd a 2. Mellékletet és az 1.3. táblázatot). Másrészt pedig a megkérdezett cégek önmagukban is jelentős szerepet töltenek be a feldolgozóiparon belül (lásd az 1.4. táblázatot).

1.3. táblázat A sokaság és a lekérdezett minta megoszlása ágazatcsoportok és létszám-kategóriák szerint, %

Ágazat csoportok	Kiválasztott sokaság	Megkérdezett minta
Élelmiszerek, italok és dohánytermékek gyártása	16,4	15,9
Textiliák, ruházati, bőr- és szőrme term. gyártása	17,7	17,2
Fa-, papír- és nyomdaipar	7,0	5,6
Vegyipar	9,9	9,9
Nemfém ásványi termékek gyártása	3,6	2,6
Kohászat és fémfeldolgozás	14,8	13,2
Gépipar	26,6	30,1
Egyéb feldolgozóipar, hulladék-visszanyerés	4,1	5,3
Összesen	100,0 (n=1500)	100,0 (n=302)
Létszám-kategóriák		
Legfeljebb 20 fő	8,3	4,0
21 – 50 fő	12,4	12,9
51 – 300 fő	53,1	55,3
300 fő felett	26,2	27,8
Összesen	100,0 (n=1500)	100,0 (n=302)

1.4. táblázat A megkérdezett cégek kibocsátásának, exportjának és foglalkoztatottainak aránya a feldolgozóiparon belül 1997-ben

	Megkérdezett cégek	N	Feldolgozóipar	%
	(1)	(2)	(3)	(4)=(1)/(3)
Foglalkoztatottak (ezer fő)	109,0	301	864 ¹	12,6
Nettó árbevétel (Mrd Ft)	1.556,5	298	5.114 ²	30,4
Export (Mrd Ft)	993,7	293	2.499 ²	39,8

Adatok forrása: 1: 1997. január 1-i adat. Magyar Statisztikai Zsebkönyv - 1997, 29. o. KSH, 1998

2: Magyar Statisztikai Zsebkönyv - 1997, 190. o. KSH, 1998

2. Helyzetkép és előrejelzés

2.1. Beruházások, készletek és tervezés

Az alábbiakban

- *a beruházási volumen változását*
- *a beruházások finanszírozásának forrásait*
- *a cégek tervezési időhorizontjának változását*
- *a nem mozgó készletek súlyának változását*

vizsgáljuk.

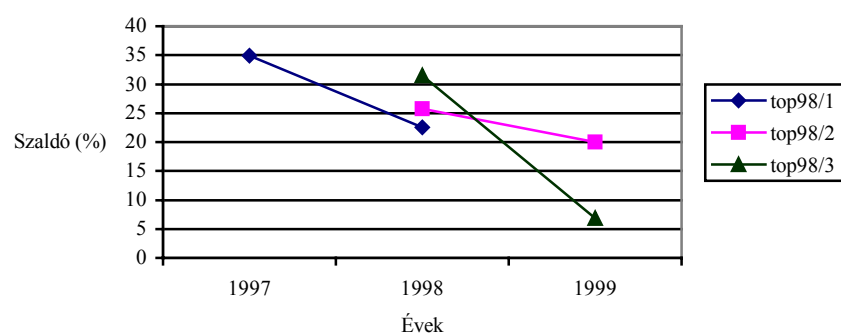
Összehasonlítva az előző évi helyzettel, 1998-ban nem változott számottevően a beruházási volument növelő cégek aránya: a válaszadók közel 56%-a vélekedett így, míg 1997-ben 55%. Ennek ellenére két – a vállalkozások csökkenő optimizmusára utaló – jel is megfigyelhető, ha a beruházási aktivitásra és ennek várható alakulására vonatkozó indikátort vizsgáljuk.

2.1.1. táblázat A beruházások volumenének változása 1997-99, %

Beruházások volumenének változása				
Év, felvétel	Nőtt / nöni fog	Nem változott / nem változik	Csökkent / csökkenni fog	N
1997-ben várhatóan, TOP97	45,6	28,9	25,6	283
1997-ben, TOP98/1	54,9	25,0	20,1	264
1998-ban, TOP98/1	43,6	35,6	20,8	298
1998-ban, TOP98/2	52,5	20,7	26,8	261
1998-ban, TOP98/3	55,8	19,9	24,3	292
1999-ben, TOP98/2	40,8	38,4	20,8	284
1999-ben, TOP98/3	35,8	35,2	29,0	293

Egyrészt 5 százalékponttal nőtt a beruházási volument 1998-ban csökkentő cégek aránya. Másrészt 1998-ban az év második felében – összefüggésben az EU országok gazdasági növekedésének várható lassulásával – megváltoztak a beruházásokra vonatkozó vállalati szándékok: csökkent a beruházási volument 1999-ben növelni szándékozó cégek aránya, miközben nőtt a csökkenést tervezőké.

2.1.1. ábra A beruházások volumen-változásának mozgása 1997-99, %

Megjegyzés: Az ábrában a „növekvő” és a „csökkenő” válaszok különbségeit mutató szaldó értékeit közöljük. (Szaldó = „a növekvő” választ adók aránya mínusz a „csökkenő” választ adók aránya.)

Ez azonban nem jelenti azt, hogy valóban ilyen mértékben fog csökkenni a beruházási volument növelő cégek aránya. Láthatjuk ugyanis, hogy az idő előrehaladtával 1998-ban a cégek növekvő aránya tervezett növekedést, illetve adott számot növekedésről, annak ellenére, hogy novemberben (a TOP98/3 felvétel alatt) már egyre inkább lehetett számítani az EU lassuló növekedésére, másrészt pedig korlátozottan ugyan, de érezhető volt az orosz válság közvetlen hatása is. Azaz a fenti erős csökkenő tendenciát inkább a cégek növekvő óvatosságaként interpretálhatjuk.

2.1.2. táblázat A beruházások finanszírozási forrásainak fontossága 1997-98-ban *

	1997 (TOP98/1)		1998 (TOP98/2)		1998 (TOP98/3)	
	Átlag- pontszám	N	Átlag- pontszám	N	Átlag- pontszám	N
Nyereség és/vagy amortizáció	4.33	265	4.30	277	3,58	287
Belföldön felvett bankhitel	1.97	263	2.12	277	2,29	287
Külföldi (rész) tulajdonos tőkéje	1.46	263	1.69	274	1,74	288
Tulajdonosi hitel	1.60	264	1.65	273	1,83	287
Vevő / szállító hitelez	1.25	263	1.46	276	1,50	288
Külföldön felvett bankhitel	1.15	262	1.16	276	1,16	288
Tőkeemelés üzleti partnerrel	1.18	263	1.18	274	1,12	286

*: a válaszadók 1-től 5-ig osztályozhatták az egyes finanszírozási fajtákat, az átlagpontszámok az adott válaszok átlagai, a magasabb pontszám fontosabb szerepre utal.

A beruházásokat finanszírozó források szerepének sorrendje 1998. január és 1998. november között nem változott jelentősen. Megfigyelhető azonban, hogy nőtt a belföldön felvett bankhitel szerepe és csökkent a saját forrás (nyereség és/vagy amortizáció) dominanciája.

A külföldi tulajdonban lévő cégeknél nagyobb valószínűséggel nőttek a beruházások (62,1%) mint egyébként, a magyar cégek körében pedig a beruházások csökkenése volt jellemzőbb az átlagosnál (53,8%). A létszámot növelni és a forgalmat 1998-ban a mediánnál nagyobb ütemben növelni képes cégek inkább tudták növelni beruházásaik volumenét (64,1% és 59,6%). A beruházási volumen növelése tekintetében nincs különbség a legnagyobb 20 cég és a TOP 1500 többi tagja között.

2.1.3. táblázat A legalább egy éve nem mozgó készletek aránya 1997-1998-ban, %

Készletek fajtája	Jellemzők	TOP98/1	TOP98/2	TOP98/3
Input készletek	Átlag	4,9	3,9	4,2
	Szórás	8,5	8,3	9,4
	Medián	2,0	0,0	0,0
	N	283	282	293
Köztes készletek	Átlag	1,8	1,8	2,1
	Szórás	5,0	5,3	7,5
	Medián	0,0	0,0	0,0
	N	283	281	293
Output készletek	Átlag	2,7	3,0	2,8
	Szórás	7,6	10,5	9,1
	Medián	0,0	0,0	0,0
	N	281	282	293

A beruházások volumenének 1999-es alakulására vonatkozó szándékok nem függenek össze a várható árbevétel alakulásával, azaz a beruházások várható növekedésére vonatkozó óvatosság egyaránt érinti a forgalmat nagyobb ütemben növelni képes és a kisebb növekedési ütemmel kalkuláló, vagy piacvesztő cégeket.

A menedzseri becslések szerint 1998-ban a beruházások eredményeként a cégeknél átlagosan 13,7%-kal bővültek a kapacitások. Ahol az átlagosnál nagyobb mértékben bővültek a fizikai kapacitások, azok a cégek az átlagosnál nagyobb mértékben növelték dolgozóik létszámát is (bár a két tényező közötti kapcsolat nem különösen erős). Másrészt a kapacitásukat nagyobb mértékben bővíteni tudó cégeknek mind a belföldi, mind külföldi eladásai szignifikánsan gyorsabb ütemben nőttek 1998-ban, mint a többi cégé. Ez a kapcsolat – bár csak 10%-os szignifikancia szinten – érvényesül az 1998-as kapacitásbővítés üteme és az export várható 1999-es növekedése között is⁴.

Az 1998-ban lebonyolított felvételek arra mutatnak, hogy a legnagyobb exportálók körében 1998-ban nem módosult számottevően a legalább egy éve nem mozgó készletek aránya (2.1.3. táblázat). Szemben azonban a TOP98/1 felvétel eredményeivel – amikor számottevő különbségeket lehetett felfedezni a külföldi és a nem külföldi kézben lévő cégek között (az előbbieken szignifikánsan kisebb volt a befagyott input készletek aránya) – 1998 végén már nem találtunk ilyen különbségeket.

Ellenben mind az 1998-as, mind az 1999-es tervezett létszámváltozás szorosan összekapcsolódik a több mint egy éve nem mozgó input és az output készletek arányával. A létszámot csökkentő, illetve 1999-ben létszámcsökkenést fontolgató cégek körében szignifikánsan magasabb (5-8%) ezek aránya, mint a többi cégnél. Érdekes, hogy a TOP 20-hoz tartozó cégek input készletein belül számottevően magasabb átlagos arányt kapunk (11,6%), mint a többi cégnél (3,9%).

Ha a saját termelésű készletek szintjének 1998-as változását összehasonlítjuk az 1997-es tendenciákkal, akkor azt láthatjuk, hogy a korábbiakhoz képest nagyobb különbségek mutatkoznak a cégek között e téren: mind a „jelentősen csökkent”, mind pedig a „jelentősen nőtt” válaszok aránya magasabb volt 1998 végén, mint egy évvel korábban (lásd a 2.1.4.

⁴ 1999-ben az export csökkenésével számoló cégeknél közel 12%-kal nőttek 1998-ban a kapacitások, míg az exportot 12,5%-nál kisebb mértékben növelők közel 11%-kal, az ennél nagyobb exportdinamikára számítók pedig 18%-kal bővítették kapacitásaikat.

táblázatot). Eközben a minta egészében nem beszélhetünk arról, hogy 1998-ban nőtt volna a saját termelésű készletek állománya.

2.1.4. táblázat A saját termelésű készletek állományának alakulása 1997-98-ban, %

	1997-ben (TOP98/1)	1998-ban TOP98/3
Jelentősen csökkent	4,1	6,0
Kicsit csökkent	12,6	11,1
Nem változott	43,7	43,6
Kicsit nőtt	28,7	26,2
Jelentősen nőtt	10,9	13,1
Összesen	100,0	100,0
N	293	298

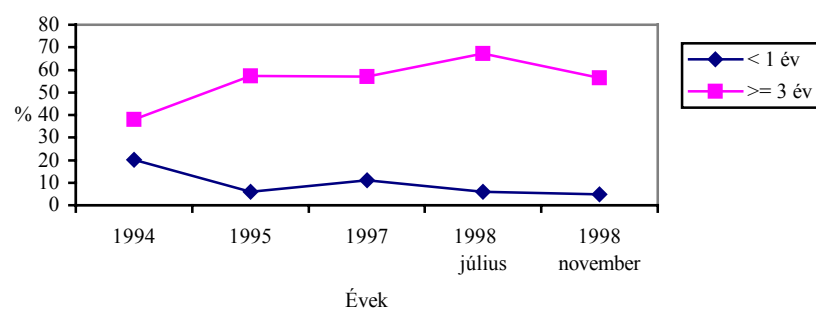
Az üzleti tervek készítése mérföldkőnek számít a gazdaság konszolidációjában, ezen belül pedig fontos indikátornak tekinthető az, hogy a szóban forgó üzleti tervek milyen időhorizonton készülnek. Míg 1994-ben a legnagyobb exportáló cégek egyötöde nem tervezett egy évnél hosszabb időtávra, addig 1995-ben és utána radikálisan csökkent e cégek aránya (lásd a 2.1.5. táblázatot és a 2.1.2 ábrát). 1998 nem hozott fordulatot ebben a folyamatban, habár az is megfigyelhető, hogy a júliusi – az orosz piac összeomlása előtti – helyzethez képest jelentősen (közel 10 százalékponttal) csökkent az öt évnél hosszabb időtávra tervező cégek aránya.

2.1.5. táblázat A tervezés időhorizontjának változása 1994-1998 között, %

Év, felvétel	A tervezés időhorizontja					Összesen (N)
	Nem tervez előre	Kevesebb mint egy évre	1-2 évre	3-5 évre	Több mint öt évre	
1994, EXPORT94	4,8	15,3	41,9	29,3	8,7	100,0 (230)
1995, EXPORT95	0,7	5,3	36,7	32,2	25,1	100,0 (196)
1997, TOP98/1	4,0	7,1	32,0	41,1	15,8	100,0 (297)
1998, TOP98/2	2,3	3,7	26,8	40,8	26,4	100,0 (299)
1998, TOP98/3	1,7	3,1	38,8	39,8	16,7	100,0 (294)

A tervezés időhorizontja elsősorban a cég nagyságával van összefüggésben: minél nagyobb egy cég (akár a kibocsátásban, akár a foglalkoztatottak számában mérjük ezt), annál inkább képes hosszabb távra tervezni. Másrésztől a külföldi kézben lévő cégek tervezési horizontja szignifikánsan hosszabb, mint a magyar magántulajdonban lévőké. Az előbbieket közel 60%-a tervez több mint öt évre, míg a magyar cégek tulajdonában lévő vállalkozások 4%-a, a magyar magánszemélyek tulajdonában lévők 31%-a.

2.1.2. Ábra A tervezés időhorizontjának változása 1994-1998 között, %

2.2. Foglalkoztatottság és bérek

Az alábbiakban

- a létszám változását
- a munkaerőhiány előfordulását
- a bruttó keresetek 1998-as és 1999-es várható növekedését

tekintjük át.

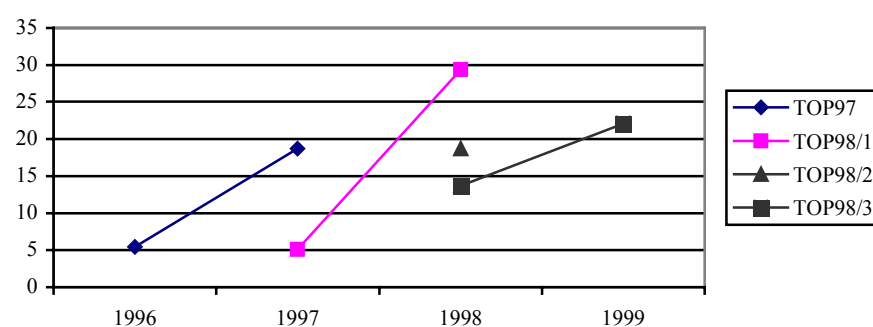
Mind 1997-hez, mind 1996-hoz képest 1998-ban sokkal polarizáltabb volt a legnagyobb exportáló cégek csoportja a létszám változása szerint: ekkor volt legkisebb azon cégek aránya, amelyeknél nem változott a létszám (lásd a 2.2.1. táblázatot). Ez a polarizáltság végig nőtt az év során – erre mutatnak az egymást követő felvételek 1998-ra vonatkozó adatai.

A legnagyobb exportáló cégek körében becslésünk szerint 1999-ben a létszám stagnálása, vagy kismértékű emelkedése várható. Csökken ugyan a létszámot bővítő cégek aránya, de csökken az elbocsátást fontolgatóké is. Tekintetbe véve, hogy az év elején a menedzserek minden vizsgált évben optimistább forgatókönyvet tartottak valószínűnek, mint ami végül bekövetkezik (lásd a 2.2.1. ábrát), azt mondhatjuk, hogy várhatóan nem lesz olyan elterjedt a létszámfelvétel, mint amit a jelen felvétel eredményei mutatnak. Másrészt az ábrából az is látható, hogy összehasonlítva az azonos felvételek két (az adott évre és a következő évre vonatkozó) becslését egymással, 1999-re vonatkozóan a korábbiaknál (1997-re vagy 1998-ra jellemzőnél) is mérsékeltebbek a létszám-bővítési szándékok. Ha a menedzserek szándékai hasonló mértékben hiúsulnak meg, mint a korábbi két évben, akkor 1999-ben nem változik számottevően a legnagyobb cégeknél foglalkoztatottak száma.

2.2.1. táblázat A legnagyobb exportálók megoszlása a létszám várható alakulása szerint 1996-1998

Évek, felvételek	Létszám alakulása					N
	Elbocsátás	Nincs változás	Felvétel	Összesen		
1996, TOP97	37,0	20,5	42,5	100,0		291
1997, TOP97	13,1	55,1	31,8	100,0		289
1997, TOP98/1	35,6	23,7	40,7	100,0		295
1998, TOP98/1	8,4	53,7	37,8	100,0		296
1998, TOP98/2	25,0	31,3	43,7	100,0		284
1998, TOP98/3	34,1	18,1	47,8	100,0		299
1999, TOP98/3	16,0	45,9	38,1	100,0		257

2.2.1. ábra A létszámváltozás dinamikája a legnagyobb exportáló cégek körében 1996-99, %

Megjegyzés: Az ábrában a „felvétel” és az „elbocsátás” válaszok százalékos arányainak különbségeit mutató szaldó értékeit közöljük.

1998-ban a gépipari cégek tudták növelni leggyakrabban létszámukat (63,3%), míg létszámcsökkenés az élelmiszeripari és textilipari cégek körében volt jellemzőbb (42,7%). Másrészt a külföldi cégek növelték az átlagosnál nagyobb valószínűséggel létszámukat 1998-ban (57,4%). Ahol a medián felett nőtt 1998-ban a forgalom, ott valószínűbb volt a létszám növelése (61,6%). Ugyanez mondható el az exportra is (58,5%).

Az 1999-es várható létszámváltozást tekintve továbbra is a gépipari cégek terveznek inkább növekedést (53,3%). A többségi tulajdonosi típusa szerint pedig nincs különbség a cégek között. A forgalmat és ezen belül az exportot nagyobb mértékben növelni képes cégek azonban továbbra is az átlagosnál nagyobb arányban tudnak létszámot felvenni (49,6% és 46,6%).

Ha az 1997-es és 1998-as aggregált létszámadatokat összehasonlítjuk, azt láthatjuk, hogy 1998-ban a TOP 1500 körében 0,8-1,1%-kal nöhetett a foglalkoztatottak száma.

A menedzseri szándékok 1999-re a létszám 3,1-3,5%-os bővülését vetítik előre. Hozzá kell azonban tenni ehhez, hogy – mint korábban említettük – ezek az adatok a szándékokat mutatják és ennél valószínűleg kisebb lesz a tényleges létszám-bővülés, de összehasonlítva az

1998 eleji szándékokkal (1-3%-os létszámösvölés), ez 1999-re a létszám legalább akkora arányú tényleges növekedését vetíti előre, mint ami 1998-ban bekövetkezett. Ez ellentmond a létszámváltozás várható nagyságát becsló másik indikátor eredményeihez füzött interpretációnak. Az ellentmondás akkor oldható fel, ha – mindkét becslést érvényesnek tekintve – feltesszük, hogy 1999-ben a létszámösvölés a korábbiaknál nagyobb valószínűséggel következik be ott, ahol több dolgozót kívánnak felvenni.

Megegyezően a januári és a júliusi felvétellel a cégek közel egyharmada (32,4%) számolt be munkaerőhiányról. Leginkább az élelmiszeriparba és textiliparba tartozó cégeknél probléma ez, továbbá a 150 millió forintnál kisebb exportvolumen elérőknél és a magyar magáncégek tulajdonában lévőknel. A kisebb (50 főnél kevesebbet foglalkoztató) cégeknek kevésbé jelent a munkaerőhiány problémát (14,3%), mint a nagyobbaknak.

A munkaerőhiánnyal küzdő cégeknél leginkább szakmunkások (77,2%) és a segéd munkások (29,3%) hiányoznak. Diplomás munkaerőre vonatkozó hiányt csak a cégek 17,4%-a érzékeli.

A legnagyobb feldolgozóipari cégek körében 1998-ban a bruttó keresetek 16,5-17,5%-kal nőhettek és 1999-ben a menedzseri szándékok szerint 13,4-14,8%-kal fognak nőni.

2.2.2. táblázat A bruttó keresetek átlagos növekedése a megkérdezett cégek körében 1997-1998

Felvétel	Év	Átlag	Sztenderd hiba	Medián	N
TOP98/2	1997	17,75	0,41	18,0	288
TOP98/2	1998	15,84	0,31	15,0	285
TOP98/3	1998	17,03	0,25	15,0	290
TOP98/3	1999	14,21	0,28	14,0	290

A keresetek 1998-ban a dunántúli cégeknél számottevően gyorsabban nőttek (19,5%). Gyorsabb növekedés becsülhető a gépipari cégeknél (18,8%) és azoknál is, amelyek a minta felénél nagyobb mértékben tudták növelni forgalmukat. A TOP 20 cég körében az átlagosnál kisebb mértékű keresetnövekedés becsülhető (15%). A jobb értékesítési kilátásokkal rendelkező és nyereséges cégek is nagyobb mértékben növelték béreiket 1998-ban.

A kereset 1999-es növekedési üteme – hasonlóan a megelőző évhez – a dunántúli cégek körében lesz magasabb (16%), továbbá a gépipar is megtartja vezető helyét (15,8%). A magyar magánszemélyek tulajdonában lévő cégeknél is számottevően magasabb keresetnövekedést terveznek (16%) mint a minta egészénél.

Kedvező jel, hogy a forgalom- és a keresetnövekedés üteme közötti pozitív kapcsolat 1999-ben is érvényesülni fog.

Ezek az eredmények két dologra hívják fel a figyelmet. Először, nem kizárt az, hogy 1999-ben a legnagyobb exportálók körében a bérek - a kormányzati elképzelésekhez képest - túlzottan elszaladjanak. Az aggregált bérnövelési szándékok felső határa több mint egy százalékponttal haladja meg a kormányzat által ajánlott maximális 13,5%-ot. Másodszor pedig a bérnövekedés valószínűleg nem jár együtt a versenyképesség romlásával, mivel olyan cégeknél lesz nagyobb arányú, amelyek az átlagosnál nagyobb piaci expanzióra voltak és lesznek képesek - várhatóan javuló eredményesség mellett⁵.

⁵ Az eredményességet várhatóan javító cégek körében átlagosan 14%-os, az eredményesség romlásával számolóknál pedig 13%-os bérnövekedést terveznek.

2.3. Kapacitások és beszállítók

Az alábbiakban

- a kapacitások kihasználtságával
- a rendelésállomány alakulásával
- a magyarországi beszállítók arányával
- a cégek közötti üzleti kapcsolatokkal

foglalkozunk.

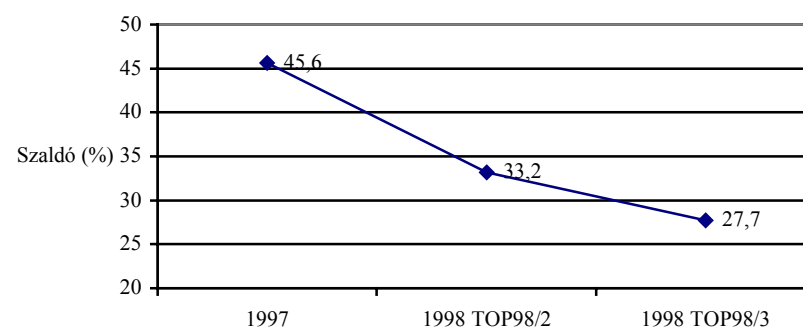
A menedzseri becslések alapján a kapacitások átlagos kihasználtságát 1998-ban 80-86%-osra tehetjük, azaz a korábbiakhoz képest nem változott számottevően a kapacitáskihasználtság. Ez az arány 1997-ben 78-82%-os, az 1998. júliusi felvétel alapján pedig 1998-ban 80-84%-os volt.

2.3.1. táblázat A kapacitáskihasználtság alakulása 1997-98-ban, %

Idő, felvétel	Kapacitáskihasználtság alakulása			Összesen	N
	Javulás	Nincs változás	Romlás		
1997-ben 1996 hoz képest, TOP98/1	53,1	39,4	7,5	100,0	289
1998-ban 1997-hez képest, TOP98/2	42,7	47,8	9,5	100,0	295
1998-ban 1997-hez képest, TOP98/3	43,0	41,7	15,3	100,0	300

A kapacitáskihasználás dinamikájának változása (lásd a 2.3.1. ábrát) az 1993 óta érzékelhető javuló tendencia (MNB, 1998: 65) lassulására utal. A nagy feldolgozóipari cégek körében a fellendülés első szakaszában (1996 végén és 1997-ben) gyorsan javult a kapacitások kihasználása, illetve a cégek nagy aránya tudta javítani kapacitáskihasználtságát. Később már csak a cégek csökkenő arányára jellemző ez és a termelés bővülését már egyre inkább nem a kapacitások jobb kihasználása, hanem a beruházások eredményeként termelésbe álló új kapacitások adják.

2.3.1. ábra A kapacitáskihasználtság dinamikájának alakulása 1997-98-ban, %

Megjegyzés: Az ábrában a „javuló” és a „romló” válaszok különbségeit mutató szaldó értékeit közöljük.

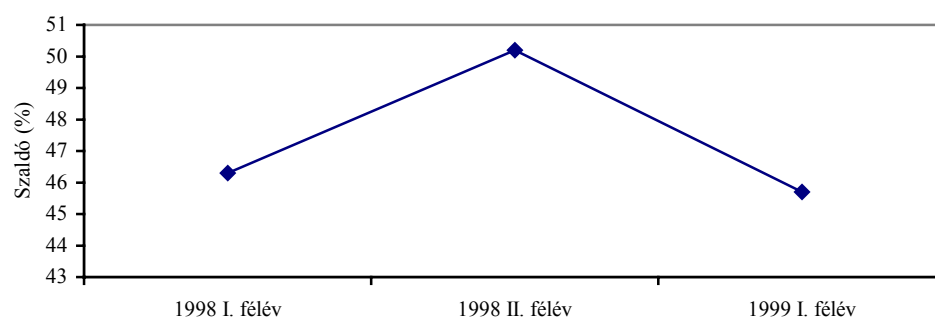
Az orosz válsággal is összefüggésbe hozható az, hogy 1998 júliusa és novembere között 9,5%-ról 15,3%-ra nőtt azon cégek aránya, amelyek a kapacitásaik romló kihasználtságát érzékelik. Erre utal az is, hogy a piacaikat elvesztő cégek – amelyeket az orosz válság közvetlenül érint – szignifikánsan nagyobb arányban érzékelik kapacitásaik kihasználtságának romlását (26,8%).

2.3.2. táblázat A rendelésállomány alakulása 1998-99-ben, %

Idő, felvétel	Rendelésállomány alakulása				N
	Kisebb lesz	Nem változik	Nagyobb lesz	Összesen	
1998 I. félévében 1997 I. félévhez képest, TOP98/1	8,1	33,7	58,2	100,0	285
1998 I. félévében az előző félévhez képest, TOP98/1	10,2	33,2	56,5	100,0	283
1998 II. félévben 1997 II. félévhez képest, TOP98/2	4,8	29,8	65,4	100,0	292
1998 II. félévben az előző félévhez képest, TOP98/2	6,9	36,0	57,1	100,0	292
1999 I. félévében 1998 I. félévéhez képest, TOP98/3	10,7	39,1	50,2	100,0	281
1999 I. félévében az előző félévhez képest, TOP98/3	8,2	37,9	53,9	100,0	282

A kapacitáskihasználás azon cégek körében javult nagyobb valószínűséggel, amelyek növelni tudták létszámukat, és/vagy medián felett növelték forgalmukat és ezen belül exportjukat.

2.3.2. ábra A rendelésállomány alakulása az előző félévhez képest 1998-ban, %

Megjegyzés: Az ábrában a „nagyobb lesz” és a „kisebb lesz” válaszok különbségeit mutató szaldó értékeit közöljük

A rendelésállomány alakulását vizsgálva a cégek 1999 első félévében nem számítanak számottevően rosszabb helyzetre, mint 1998 első félévében, bár kissé csökkent a növekvő rendelésállománnyal számoló aránya. 1999 első félévében 53,9%-uk számít erre, míg az előző év azonos időszakára vonatkozóan, 1998 elején 56,5% vélekedett így. A 2.3.2. ábrán szereplő változások oka - a rendelésállomány évközi megugrása - lehet szezonális ingadozás,

de összefügghet az orosz válság előtti optimista várakozásokkal is. Ezt csak hosszabb időtáv megfigyelése után lehet megválaszolni.

A 1999 első félévében a többi cégnél nagyobb valószínűséggel számolhatunk növekvő rendelésállományra a gépipari, többségében külföldi kézben lévő cégeknél és azoknál, amelyek 1998-ban növelték létszámukat, 1999-ben létszámbővítést terveznek, valamint a medián feletti ütemben növelték forgalmukat.

A TOP 1500 cégek körében viszonylag magas a magyarországi cégek beszállításainak aránya és eléri a 46-54%-ot is. Ez nem számottevő mértékben magasabb, mint a korábbi felvételben (Tóth, 1998b) kapott 43-51 százalék. Magasabb a magyar beszállítók szerepének növekedését és alacsonyabb a csökkenését prognosztizáló cégek aránya, ami a magyar beszállítások további lassú növekedésére utal. Hozzá kell tenni ehhez, hogy a beszállítói kapcsolatok tekintetben négy esetet különböztethetünk meg (lásd 2.3.3. táblázatot) és a magyarországi beszállítók nem minden esetben takarnak olyan cégeket, amelyek magyar tulajdonban vannak.

2.3.3. táblázat A beszállítói kapcsolatok típusai

Típus	Szállító	Vevő
A	Magyar tulajdonú cég	Magyar tulajdonú cég
B	Magyarországi (külföldi tulajdonú cég)	Magyar tulajdonú cég
C	Magyar tulajdonú cég	Magyarországi (külföldi tulajdonú cég)
D	Magyarországi (külföldi tulajdonú cég)	Magyarországi (külföldi tulajdonú cég)

A magyarországi beszállítók szerepe legerőteljesebb Kelet- és Észak Magyarországon (57%), míg Budapesten 42%-os, Dunántúlon pedig 49%-os arányt kapunk.

Megegyezően a megelőző felvétel eredményeivel (Tóth, 1998b) legkevésbé a külföldi tulajdonban lévő cégek körében magas a magyar beszállítók aránya (40%), leginkább pedig a magyar magánszemélyek tulajdonában lévő cégeknél (59%) találkozhatunk ezzel. A vállalkozások nagysága is számottevő különbségeket jelent ezen a téren: a kis cégek (50 fő alattiak) esetében 63%-ra, a 300 fő felett foglalkoztatóknál pedig 47%-ra tehetjük a magyar beszállítások arányát. Mindez aláhúzza a szegmentált piacokra vonatkozó állítások érvényességét (Tóth, 1998c).

2.3.3. táblázat A magyar beszállítók szerepének várható alakulása, %

Magyar beszállítók arányának várható alakulása	TOP98/2 felvétel (július)	TO98/3 Felvétel (november)
Növekszik	16,4	16,5
Nem változik	79,5	77,8
Csökken	4,1	5,7
Összesen	100,0	100,0
N	293	297

Várhatóan azoknál a cégeknél nő 1999-ben a magyar beszállítások szerepe, amelyek 1998-ban növelték foglalkoztatottaik számát. Továbbá a külföldi tulajdonban lévő cégek esetében is az átlagosnál némileg gyakrabban számíthatunk erre (21,8%) – bár ez a kapcsolat nem szignifikáns.

2.4. Forgalom és eredményesség

A következőekben

- a nettó árbevétel alakulásáról
- a cégek eredményességének alakulásáról

lesz szó.

A TOP 1500 cég körében nominálisan 32-42%-kal nőtt 1998-ban a nettó árbevétel, ami volumenben (9%-os átlagos termelői árindex-el számolva) 21-30%-os forgalombővülést jelent. A KSH adatai szerint (KSH, 1999) 1998 első tíz hónapjában összehasonlító áron 17,9%-kal bővült a feldolgozóipar értékesítése. Ezek szerint a feldolgozóiparban - hasonlóan 1997-hez - a nagyobb exportáló cégek számottevően nagyobb mértékben lehettek képesek növelni forgalmukat, mint a cégek többségét kitevő kisebb cégek. Ezt hatást megfigyelhetjük a mintán belül is: a 300 fő felett foglalkoztatók forgalma számottevően nagyobb ütemben nőtt, mint pl. az 50 fő alattiaké (ahol a forgalom volumene feltehetően 1-2%-kal nőtt csak).

Ennek ellenére 1998-ban 1997-hez képest kiegyenlítettebb lett a forgalom növekedése, de nem olyan nagymértékben, mint amelyre az év eleji és évközi várakozásokból számítani lehetett. Erre mutat, ha összehasonlítjuk az 1997-re és 1998-ra vonatkozó év eleji, illetve év végi felvételek (TOP98/1 és TOP98/3) megfelelő adatait (ld. 2.4.1. táblázat).

2.4.1. táblázat A forgalomnövekedés és relatív szórásának alakulása 1997-98 (a cégek forgalmával súlyozott adatok, megelőző év = 100%)

Évek, felvételek	Átlag	Szórás	Relatív szórás	N
1997, TOP98/1	136,84	74,08	0,54	288
1998, TOP98/1	115,26	27,21	0,24	266
1998, TOP98/2	114,35	16,45	0,14	292
1998, TOP98/3	136,70	43,05	0,31	296
1999, TOP98/3	114,91	30,98	0,27	264

1999-ben a kiegyenlítődés további folytatódása várható - legalábbis erre utal a cégek növekedési várakozásai közötti különbségek csökkenése. A kiegyenlítődés üteme azonban várhatóan mérséklődni fog.

A forgalom 1999-es nominális növekedésére vonatkozó várakozások nem maradnak el számottevően az 1998-as növekedésre vonatkozó - az 1998. januári felvételtől származó - megfelelő adatoktól. Azaz a cégek vezetői év elején rendkívül óvatos becslést adnak a következő évi forgalombővülés ütemére - erre utal a több mint 20 százalékpontnyi ütemcsökkenés 1998-hoz képest. Figyelembe véve azt, hogy várhatóan 1999-ben is csökkenni fog az áremelkedés üteme és 1998-hoz képest mind a termelői, mind a fogyasztói árak kisebb mértékű emelkedése várható, a forgalom volumenének közel akkora növekedésére lehet számítani, mint 1998-ban. Ebben a forgalombővülésben az 1998-as helyzethez képest az export kisebb, a belső kereslet növekedése pedig nagyobb szerepet fog kapni.

A forgalombővülés üteme 1998-ban számottevően eltért az egyes ágazati csoportok között: a gépipari cégek körében nőtt a legnagyobb, a textiliparban és az élelmiszeriparban pedig a legalacsonyabb ütemben.

Ugyancsak számottevő eltérést láthatunk a többségi tulajdonos szerint képzett cégcsoportokban: a külföldi tulajdonban lévő cégek messze az átlag felett tudták bővíteni forgalmukat. Azaz nem különbözik annyira az 1998-as és az 1997-es növekedés jellege, mint azt korábbi felvételek alapján feltételeztük (Tóth, 1998a és Tóth, 1998b), de az 1998-as növekedést nem jellemezte olymértékű polarizáltság sem, mint ami az 1997-es növekedés jellemzője volt.

Meg kell továbbá állapítani, hogy a menedzserek év eleji és évközi várakozásaival ellentétben 1998-ban nem lassabban, hanem gyorsabban növekedett a forgalom, mint 1997-ben, miközben a kapacitások kihasználtsága nem változott számottevően. Ez a beruházások nyomán belépő többletkapacitásokkal hozható összefüggésbe és arra utal, hogy további növekedési potenciál van a gazdaságban.

Az 1999-re vonatkozó várakozások alapján továbbra is a gépipari és a külföldi tulajdonú cégek forgalma bővül az átlag felett, miközben a magyar magánszemélyek tulajdonában lévő cégeknél is átlag feletti növekedésre számíthatnak.

A cégek eredményességi pozíciója számottevően javult 1998-ban 1997-hez képest, de nem olyan mértékben, mint amilyent az év eleji és évközi - még az orosz válság előtti - várakozások előrevetítettek (lásd a 2.4.2. táblázatot). Figyelemre méltó, hogy egy év alatt 17-18%-ról 10%-ra csökkent a veszteséges cégek aránya a vizsgált vállalkozásokon belül.

2.4.2. táblázat A cégek megoszlása eredményesség szerint 1997-1998, %

Mérleg pozíció	1997		1998	
	TOP98/2	TOP98/3	TOP98/2	TOP98/3
Nyereséges	78,9	79,1	88,1	81,9
Null-szaldós	2,7	3,7	7,8	8,0
Veszteséges	18,4	17,3	4,1	10,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N	299	301	294	299

1998-ban a cégek 12%-a tudott javítani mérlegpozícióján, azaz ha veszteséges volt, akkor null-szaldós, vagy nyereséges lett, ha null-szaldós volt, akkor 1998-ban nyereséget könyvelhet el. Az átlagosnál nagyobb arányban (14,2% és 14,7%) javították mérlegpozíciójukat azon cégek, amelyek mind 1998-ban, mind pedig várhatóan 1999-ben a mediánnál nagyobb ütemű forgalombővülést értek (érnek) el.

1999-ben nem várható az eredményesség javuló tendenciájának már 1997-ben is érzékelhető változása, sőt a várakozások e tendencia felerősödésére utalnak, ugyanis a cégek több mint fele (53,8%) 1999-ben az eredményesség javulására számít és csak elenyésző kisebbségük (4,1%) kalkulál ennek romlásával.

Az eredményesség várható alakulása szorosan együtt mozog a forgalom és az export 1999-es várható bővülésének ütemével. A medián feletti növekedési ütemre számító cégek 66-67%-a számít az eredményesség javulására is.

2.5. Export és import

Az alábbiakban

- *az exportorientációk megváltozásáról*
- *az export alakulásáról*
- *a cégek termelésének importigényességéről*
- *az importárak változásának hatásáról*

lesz szó.

A legnagyobb exportálók forgalmán belül 1998-ban Németország és a visegrádi országok részesedése nőtt meg érezhető mértékben 1997-hez képest (lásd a 2.5.1. táblázatot). 1999-ben pedig várhatóan Németország, és más EU országok részesedésének további növekedése várható, miközben a visegrádi országok részesedése is nőhet az exporton belül a FÁK országokba irányuló export jelentős csökkenése mellett.

A TOP 1500 cégeinek exportvolumene 1998-ban 20-32%-kal nöhetett (lásd a 2.5.2. táblázatot), azaz elmaradt az export 1997-es növekedésétől. Ez a tendencia tükröződik a feldolgozóipari export 1997-es és 1998-as alakulásának ütemkülönbségeiben is: 1997-ben 36,9%-kal nőtt az export volumene, 1998-ban pedig közel 31%-kal⁶.

⁶ A KSH I-X. havi adatai szerint az export volumene a feldolgozóiparban 30,8%-kal nőtt (KSH, 1999: 123).

2.5.1. táblázat Az egyes export-relációk szerepe 1997-ben, 1998-ban és várhatóan 1999-ben a megkérdezett cégek körében, %

A TOP98/1 hullámban megkérdezett cégek exportjában az adott export-relációk aránya 1997-ben (N=296)				
	Nem exportál oda	25% alatt	25-49%	50% és felett
Németország	24,0	21,6	13,9	40,5
Ausztria	50,3	37,8	6,1	5,8
Egyéb EU országok	37,6	37,2	14,2	15,9
Visegrádi országok	71,0	25,3	2,0	1,7
FÁK országok	69,7	16,0	6,1	8,2
Egyéb volt KGST országok	73,2	22,0	2,0	2,0
Észak-Amerika (USA, Kanada)	81,0	12,9	3,7	2,4
Egyéb országok	72,8	20,4	4,1	2,7
A TOP98/3 hullámban megkérdezett cégek exportjában az adott export-relációk aránya 1998-ban (N=297)				
Németország	21,1	23,1	12,4	43,5
Ausztria	50,8	37,8	5,7	5,7
Egyéb EU országok	38,4	33,0	13,5	15,2
Visegrádi országok	65,8	26,2	5,0	3,0
FÁK országok	72,4	18,5	5,4	3,7
Egyéb volt KGST országok	69,1	26,2	2,7	2,0
Észak-Amerika (USA, Kanada)	76,9	16,7	3,7	2,7
Egyéb országok	72,8	19,8	4,4	3,0
A TOP98/3 hullámban megkérdezett cégek exportjában az adott export-relációk aránya várhatóan 1999-ben (N=293)				
	Nem fog ide exportálni	Csökkenni fog	Nem változik	Nőni fog
Németország	19,6	5,1	48,6	26,7
Ausztria	49,2	4,1	35,6	11,2
Egyéb EU országok	36,9	1,7	39,6	22,2
Visegrádi országok	63,5	2,4	22,9	11,3
FÁK országok	71,4	6,8	15,0	6,8
Egyéb volt KGST országok	66,8	2,4	21,0	9,8
Észak-Amerika (USA, Kanada)	76,0	2,4	13,9	7,8
Egyéb országok	71,3	3,1	18,1	7,5

2.5.2. táblázat A feldolgozóipari export alakulásának becslése 1996-99-ben, %

Évek, felvételek (megelőző év=100%)	Átlag	Sztenderd hiba	N
1996, TOP96	112,9	5,1	164
1996, TOP97	117,4	2,4	259
1997, TOP98/1	127,0	3,9	280
1998, TOP98/1	117,7	1,5	267
1998, TOP98/2	124,4	3,5	286
1998, TOP98/3	126,3	3,1	293
1999, TOP98/3	109,5	1,9	284

Megjegyzés: TOP96: 1995. november – 1996. január között készült felvétel
TOP97: 1996. november – 1997. január között készült felvétel

1998-ban számottevően gyorsabb ütemben bővült a gépipari cégek exportja, míg az élelmiszeriparba, textiliparba valamint a fa- papír- és nyomdaiparba tartozóké alig nőtt (lásd a 2.5.3. táblázatot)⁷. A külföldi tulajdonban lévő cégek exportja – hasonlóan az 1997-re jellemző helyzettel – gyorsabban nőtt, de ehhez hozzá kell tennünk, hogy 1998-ban már nem voltak olyan jelentős ütemkülönbségek a különböző kézben lévő cégek között, mint 1997-ben. Ez az eredmény is megerősíti 1998 elején tett előrejelzésünk relevanciáját a növekedés kiegyenlítetté válásáról (Tóth, 1998a: 25 és 33).

Másrészt az exportvolumen 1998-as dinamikájából az is látszik, hogy 1999-ben a forgalom és a létszám bővítését továbbra is azoktól a cégektől várhatjuk, amelyek 1998-ban nagyobb arányban tudták bővíteni exportjukat.

2.5.3. táblázat Az export volumenének 1998-as növekedési ütemei a cégek egyes csoportjaiban, % (1997=100%)

Jellemző	Kategória	Átlagos ütem	N
Ágazati csoportok ¹			
	Könnyűipar (15-22)	105,4	110
	Vegyipar, kohászat, és egyéb feld. ipar (23-28,36,37)	120,6	91
	Gépipar (29-35)	127,5	85
	F = 6,3146***		
	Eta ² = 0,0427		
Többségi tulajdonos típusa			
	Külföldi	124,2	134
	Magyar magáncég	112,4	36
	Magyar magánszemély	111,4	96
	Egyéb	102,3	20
	F = 2,4933*		
	Eta ² = 0,0258		
Létszám várható alakulása 1999-ben			
	Csökken	111,7	40
	Nem változik	111,9	111
	Növekszik	130,1	92
	F = 2,4933**		
	Eta ² = 0,0351		
Forgalom várható alakulása 1999-ben			
	Nem változik	117,7	46
	Medián alatti ütemben növekszik	105,6	69
	Medián feletti ütemben növekszik	126,6	139
	F = 4,8466***		
	Eta ² = 0,0372		

Megjegyzés: súlyozatlan adatok

1: zárójelben a kétjegyű TEÁOR kódok

***: p < 0,01

** : p < 0,05

* : p < 0,1

⁷ Itt kell megjegyeznünk, hogy a táblázatban közölt adatok az egyes cégcsoportok közötti ütemkülönbségek mértékéről és számottevő voltáról adnak képet, nem pedig az adott cégcsoportra jellemző tényleges exportnövekedési ütemekről. Ennek oka az, hogy súlyozatlan adatokról van szó. A cégek nettó árbevételével súlyozott adatok alapján a valós növekedési ütemekről is képet kaphatunk: ezek például a vizsgált ágazatokban a táblázatban közölt sorrendben 8%-ra, 2%-ra és 56%-ra tehetők.

A cégek előrejelzései szerint 1999-ben tovább folytatódik az exportvolumen növekedési ütemének már 1998-ban is érzékelhető mérséklődése. Erre mutat az, hogy 1998 végén a korábbi évekhez képest szokatlanul alacsony aggregált exportbővülést jeleznek a cégek. Ennek értéke 6-13%-ra tehető, aminek értékelésénél figyelembe kell azonban venni, hogy a cégek vezetői év elején rendszerint alábecsülik az exportbővülés várható ütemét (lásd a 2.5.2. táblázatot). A menedzseri becslések továbbá egyszerre utalhatnak az exportvolumen növekedésének csökkenésére, és arra, hogy a nyugat-európai piacon fokozódó árverseny következtében a cégek árnövelési szándékai a korábbiaknál effektívebb korlátokba ütköznek és ennek eredményeként a piacokon is csökken az árnövekedés üteme.

Ezzel együtt azt állíthatjuk, hogy a feldolgozóiparban 1999-ben 1998-hoz képest minden valószínűség szerint csökkenni fog az export növekedési üteme.

Az ütemcsökkenés mértékénél figyelembe veendő, hogy ha a fő exportpiacként szolgáló EU országok növekedése 1999-ben elmarad az előzetes várakozásoktól (2,4-2,5%-tól), akkor az exportvolumen növekedése 1999-ben akár 8-10 százalékponttal is alacsonyabb lehet, mint 1998-ban⁸. Úgy tűnik azonban, hogy az exportvolumen ilyen mértékű visszaesésére vonatkozó becslések nem a vállalatok saját tapasztalatából táplálkoznak. Csak a cégek 5,8%-a számít ugyanis értékesítési lehetőségeinek romlásával Nyugat-Európában, miközben 50%-uk szerint itt nem lesz változás, és jelentős arányban (44%) prognosztizálnak valamilyen mértékű javulást.

Előrejelzésünk szerint 1999-ben az export legdinamikusabb ágazata továbbra is a gépipar lesz (16-28%-os volumennövekedéssel). És továbbra is érvényes lesz az, hogy az exportot dinamikusabban növelő cégek fogják leginkább létszámukat bővíteni. (A létszám bővítést tervezők exportvolumene várhatóan 15-29%-kal fog nőni).

2.5.4. táblázat A cégek termeléséhez kapcsolódó importtartalom arányának változása 1998-ban és várható alakulása 1999-ben, %

A cég termeléséhez kapcsolódó importtartalom alakulása	1998	1999
Nőtt/nöni fog	21,3	19,8
Nem változott/nem változik	69,8	69,2
Csökkent/csökkenni fog	8,9	11,1
Összesen	100,0	100,0
N	258	253

A TOP 1500 cégeknél a menedzseri becslések alapján 57-65%-ra tehető a folyó termelés importtartalma (beleszámítva ebbe azt az importot is, amelyet nem közvetlenül a cég hoz be külföldről)⁹. Az export importtartalma a cégek többségénél azonos a belföldi értékesítésével

⁸ Ennek lehetőségére figyelmeztet az, hogy Magyarország legfontosabb exportpiacán, Németországban összességében a hat legjelentősebb konjunktúra-kutató intézet még 2,7%-os GDP növekedési ütemet prognosztizált 1999-re, az új német kormány prognózisa pedig 2%-os ütemet valószínűsít (Kopint-Datorg, 1998: 38).

⁹ A menedzserektől pontosan azt kérdeztük, hogy „a cég 1998-as termelési értékének körülbelül milyen arányú az import tartalma? Minden olyan vásárolt árut, félkészterméket, anyagot, alkatrészt számítson ide, amelyekről – akár közvetlenül a cég importál, akár más cégtől vásárol – biztosan tudható, hogy külföldről származó, importált javak.”

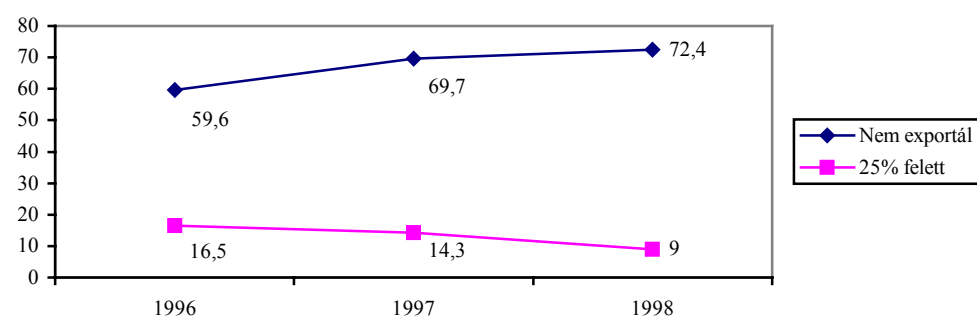
(75%) és csak a cégek 20%-ánál nagyobb a kivitelre kerülő termékek importtartalma a belföldön eladottakénál. A gépipari cégeknél az átlagosnál gyakrabban fordul elő az utóbbi eset (27%). A nagyobb exportvolumen elérő cégek esetében azonban – amelyek feltehetően belföldre is nagy volumenben szállítanak – inkább azonos a két piaci szegmensben eladott termékek importtartalma (83%).

1998-ban a cégek 21%-a szerint nőtt a saját termelés importtartalma és közel 9%-uk szerint csökkent (lásd a 2.5.4. táblázatot). 1999-ben az importtartalom kismértékű csökkenése várható. A csökkenő tendencia valószínűségét, illetve jelentőségét csökkenti, hogy éppen az 1999-ben várhatóan legdinamikusabban fejlődő ágazatban, a gépiparban a legmagasabb (77-85%-os) a termelés importtartalma. Mégis inkább az importigényesség csökkenésére számíthatunk 1999-ben, hiszen a termeléshez kapcsolódó import aránya a nagyobb exportvolumen elérő, 300 fő felett foglalkoztató vagy létszámukat 1998-ban növelni képes cégek körében a minta egészénél nagyobb valószínűséggel fog csökkenni.

2.6. Az orosz válság hatása

Mielőtt az orosz válságnak a legnagyobb exportálók piaci helyzetére gyakorolt hatásait vizsgálnánk, érdemes áttekinteni, hogy hogyan alakult az utóbbi három évben a FÁK országok szerepe a TOP 1500 exportján belül. Figyelembe véve az 1996-ban, 1997-ben és 1998-ban készült felvételek idevonatkozó adatait, mindjárt egy érdekes megállapítást tehetünk.

2.6.1. ábra A TOP 1500 megoszlása a FÁK országokba irányuló export súlya szerint 1996-1998, %

Források: 1996: TOP97
1997: TOP98/1
1998: TOP98/3

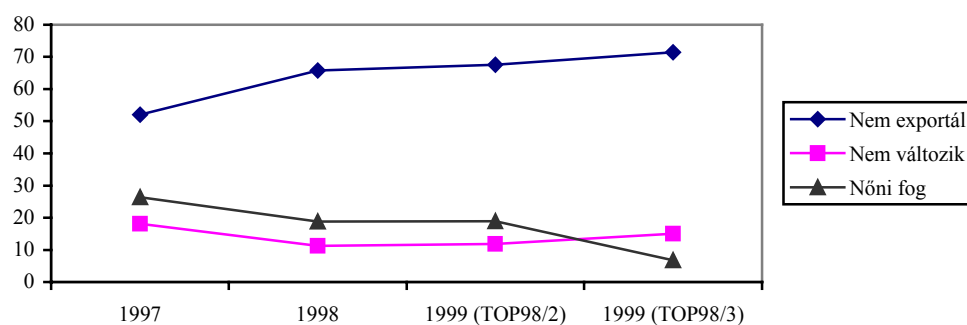
Eszerint a FÁK országok exporton belüli súlyának csökkenése nem az orosz piacok 1998 nyarán bekövetkezett összeomlásához köthető, hanem már korábban érzékelhető tendencia volt ez a legnagyobb exportálók körében (lásd a 2.6.1. ábrát)¹⁰. Hozzá kell tenni ehhez, hogy

¹⁰ A volt Szovjetunió tagországainak exporton belüli részesedése a kilencvenes években 1993 kivételével csökkenő tendenciát mutatott és a külkereskedelmi statisztika szerint a FÁK országok részesedése 1996-ban 7,3%-or, 1997-ben 7,2%-ot tett ki (Szamuely, 1998: 8 és 10).

mindvégig nagyon alacsony volt azon cégek aránya, amelyek exportjuk döntő részét ebbe a régióba szállították: 1996-ban 7,2%, 1997-ben 8,2%, 1998-ban (TOP98/2) 6,2% illetve 3,7% (TOP98/3).

A FÁK piacokkal kapcsolatos várakozások romlása is már jóval az orosz válság előtt megfigyelhető volt: 1996-1998 vége között folyamatosan csökkent az e piaci szegmens részesedésének növekedésével számoló cégek aránya (lásd a 2.6.2. ábrát). Mindezek mellett az is látható azonban, hogy az orosz válság bár erőteljesen csökkentette az ide irányuló exportot, azért nem jelentett olyan drasztikus változást, amely a cégek várakozásait alapvetően megváltoztatta volna. A korábbiaknál nem nőtt erősebben azon cégek aránya, amelyek teljesen ki kívánnak vonulni erről a piacról. A FÁK piacának vonzereje olyan erős, illetve a már felhalmozott kapcsolati tőke újrateremtésének költsége olyan magas, hogy a fizetőképes keresletnek még drasztikus leépülése is a kínálati stratégia csak minimális átrendezését eredményezi.

2.6.2. ábra A TOP 1500 cégeinek megoszlása a FÁK országokba irányuló export várható súlya szerint 1997-1999, %

Források: 1997: TOP97
1998: TOP98/1
1999: TOP98/2 és TOP98/3

Térjünk rá ezek után arra, hogy a TOP 1500 cégeit hogyan és milyen mértékben érintette az orosz piac összeomlása. A kérdőívben három kérdést tettünk fel ezzel kapcsolatban. Ezek közül az első kettő arra vonatkozott, hogy érintette-e az orosz válság közvetve, vagy közvetlenül a céget, a harmadikban pedig – ha az első két kérdés valamelyikére igen választ kaptunk – azt tudakoltuk, hogy várhatóan mikorra rendeződnek a cégek üzleti kapcsolatai az orosz válság által érintett vevőkkel, illetve szállítókkal. Így tehát nemcsak az orosz piacra szállító cégekre gyakorolt hatást figyelhetjük meg, hanem azokra a cégekre vonatkozót is, amelyek üzleti kapcsolatban állnak az előbbiekkkel.

Az eredményekből azt láthatjuk, hogy a TOP 1500 cégcsoport 34%-át közvetve, 18,6%-át pedig közvetlenül érintette (érinti) valamilyen mértékben az orosz válság. A válság által érintett vevőkkel/szállítókkal való üzleti kapcsolat a cégek 25%-a szerint 6 hónapon belül rendeződik, 29%-uk állította, hogy 7-12 hónapon belül, és 46%-uk számít arra, hogy ez csak

egy éven túl következnek be. Ebben a helyzetértékelésben a különböző ágazatokba tartozó és jellemzőkkel bíró vállalkozások csoportjai között nincsenek számottevő különbségek.

A 2.6.1. táblázatban szereplő eredmények megerősítik az orosz válság paradox hatásáról előbb mondottak érvényét: az ezt valamilyen módon érzékelő cégek körében kisebb a FÁK piacáról kivonulók aránya, mint amelyek exportjukat változatlan szinten kívánják tartani és közel 8%-ra tehető azon cégek aránya, amelyek a történetek ellenére növelni kívánják a FÁK részesedését exportjukon belül.

Az előbbi tény még könnyen interpretálható azzal, hogy az orosz válság után azok a cégek továbbra sem kívánják exportálni a FÁK országokba, amelyek ez előtt sem exportáltak oda (az érintett cégek 99,5%-a vélekedik így), de az utóbbira – a FÁK részesedésének növelési szándékára – már nehezebb magyarázatot adni. Az orosz piac egyébként nagy vonzerejére és a cégek kínálatának piacfüggőségére gondolhatunk (e vállalkozások termékei nem adhatóak el máshol, csak a FÁK piacain).

2.6.1. táblázat A TOP 1500 cégeinek megoszlása a FÁK országokba irányuló export várható súlya és az orosz válságban való érintettség szerint, %

A FÁK országok várható szerepe a cég 1999-es exportjában	Az orosz válságban közvetlenül érintve van		Az orosz válságban közvetve, más cégeken keresztül van érintve	
	Igen	Nem	Igen	Nem
Nem fog ide exportálni	(16,4)	83,6	50,0	82,1
Csökkenni fog	29,1	(2,0)	15,7	(2,6)
Nem változik	36,4	10,2	26,5	9,2
Nöni fog	18,2	4,1	(7,8)	6,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	55	244	102	196

(): az esetszám kisebb, mint tíz

Nézzük meg ezek után, hogy az orosz válság milyen hatással volt a feldolgozóipari cégek 1998-as és milyen hatással lehet 1999-es aggregált kibocsátására. Ezzel kapcsolatban két kérdést kell tisztázni. Az első szerint várható-e, hogy az orosz válság következtében lényegesen visszaesik a feldolgozóipari cégek kibocsátása, illetve ezen belül exportja? A második kérdés pedig annak vizsgálata: vajon milyen jellemzőkkel bíró cégeket érintett az orosz válság?

Az elsőre egyszerű és világos válasz adható: *a számítások szerint nincs semmilyen kapcsolat az orosz válságban való érintettség és az adott cég 1998-as növekedési dinamikája, illetve az 1999-es növekedési várakozásai között.* Az orosz válságban érintett cégek növekedési esélyei 1998-ban éppen olyanok voltak, mint azoké, amelyeket ez a válság nem érintett. Ezek szerint önmagában az orosz válság nem csökkentette számottevően a feldolgozóipar aggregált kibocsátását 1998-ban, és 1999-ben sem várható ilyen hatás.

Más eredményeket kapunk, ha nem a forgalom (nettó árbevétel) növekedésének ütemét, hanem a létszám alakulását vizsgáljuk. A válság által közvetlenül érintett cégeknél ugyanis szignifikánsan nagyobb eséllyel fordult elő 1998-ban létszámleépítés, mint ott, ahol a válságnak nem volt ilyen hatása (lásd a 2.6.2. táblázatot). Ezt a jelenséget azonban korlátozottan és rövid távúnak kell tekintenünk. A válságban való közvetett érintettség ugyanis nincs semmilyen kapcsolatban a létszám 1998-as alakulásával, és nem mutatható ki semmilyen kapcsolat az 1999-es foglalkoztatási szándékok és az orosz válságban való akármilyen érintettség között sem.

2.6.2. táblázat A TOP 1500 cégek megoszlása foglalkoztatottság 1998-as és 1999-es várható alakulása és az orosz válságban való érintettség szerint, %

A cég létszáma 1998-ban	Az orosz válságban közvetlenül érintve van		Az orosz válságban közvetve, más cégeken keresztül van érintve	
	Igen	Nem	Igen	Nem
Csökkent	46,4	31,0	39,0	32,0
Nem változott	14,3	19,0	17,0	18,8
Nőtt	39,3	50,0	44,0	49,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	56	242	100	197
A cég létszáma várhatóan 1999-ben				
Csökkenni fog	29,8	12,4	13,1	17,0
Nem változik	44,7	46,4	48,8	44,4
Nöni fog	25,5	41,1	38,1	25,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	47	209	84	209

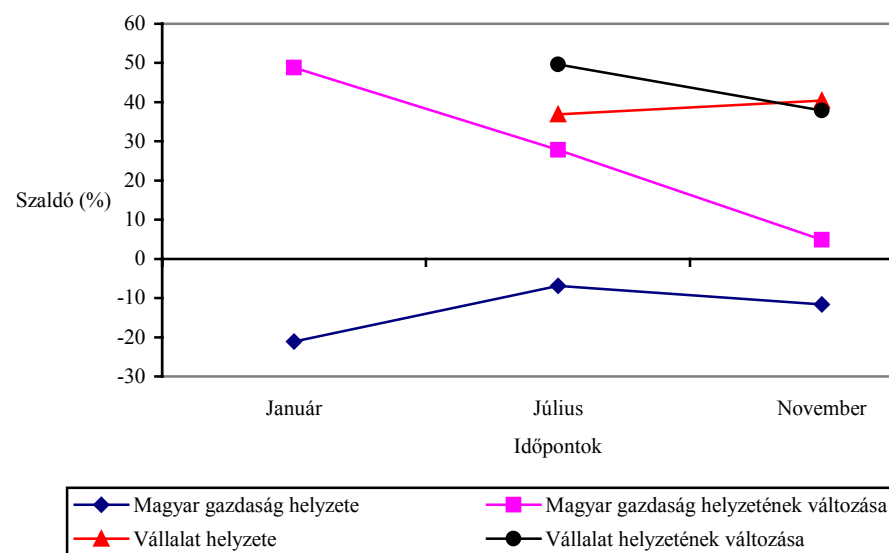
Megjegyzés: A vastagon szedett számok esetében a vizsgált két jelenség között szignifikáns kapcsolat mutatható ki.

2.7. Gazdasági közérzet és várakozások

1998 végén 1999 elején paradox helyzet befolyásolja mind a lakosságot, mind a vállalkozásokat akkor, amikor közérzetüket és jövőre vonatkozó kilátásaikat meghatározzák: mind a szaksajtó, mind a gazdasági elemzők – a világgazdaságban és az EU-ban a növekedési ütemek érzékelhető lassulására utalva – akkor beszélnek talán évek óta legtöbbször válságról, amikor Magyarországon hosszú idő óta a leggyorsabb volt – és minden előzetes várakozást felülmúlt – a gazdasági növekedés üteme.

Talán ez a tény is befolyással van arra, hogy több különös jelenségnek lehetünk tanúi, ha a vállalkozások gazdasági közérzetét vizsgáljuk (lásd a 2.7.1. ábrát). Először azt láthatjuk, hogy 1998-ban a TOP 1500 cégei mindvégig mind a gazdaság helyzetének, mind saját vállalatuk helyzetének egyre kevésbé javuló tendenciáját valószínűsítették. Másodikként pedig azt láthatjuk, hogy a helyzet változására vonatkozó várakozások nem esnek egybe az adott helyzet érzékelésének dinamikájával – ez utóbbi ugyanis a magyar gazdaság esetében nem változik szignifikánsan, a vállalat esetében pedig kismértékű javulást mutat.

2.7.1. ábra A magyar gazdaság és a cég saját helyzetének megítélése a legnagyobb feldolgozóipari cégek körében 1998-ban, %

Megjegyzés: az ábrán a javuló (jó) és a romló (rossz) válaszok különbségeit mutató szaldót ábrázoljuk

Harmadik jelenség pedig az, hogy a vállalat helyzetét minden időpontban jobbnak ítélték a cégek vezetői, mint a magyar gazdaság helyzetét. Akkor is így van ez, ha a helyzet megítélését, és akkor is, ha a helyzet változását nézzük. Itt gondolhatnánk arra, hogy – feldolgozóipari cégekről lévén szó – a feldolgozóipar szignifikánsan jobb helyzetben van a menedzserek szerint, mint a magyar gazdaság többi része, de véleményünk szerint nem ez a helyes magyarázat. Inkább egy különös, de nem ritka – a szociál-pszichológiában jól ismert – jelenséggel állunk szemben: a többségi véleményt megfogalmazó válaszadók („a cég helyzete jó”) úgy látják, hogy kisebbségben vannak saját véleményükkel és többségi véleménynek tételezik fel a valójában kisebbségi véleményt (azt, hogy „a cég gazdasági helyzete rossz”).

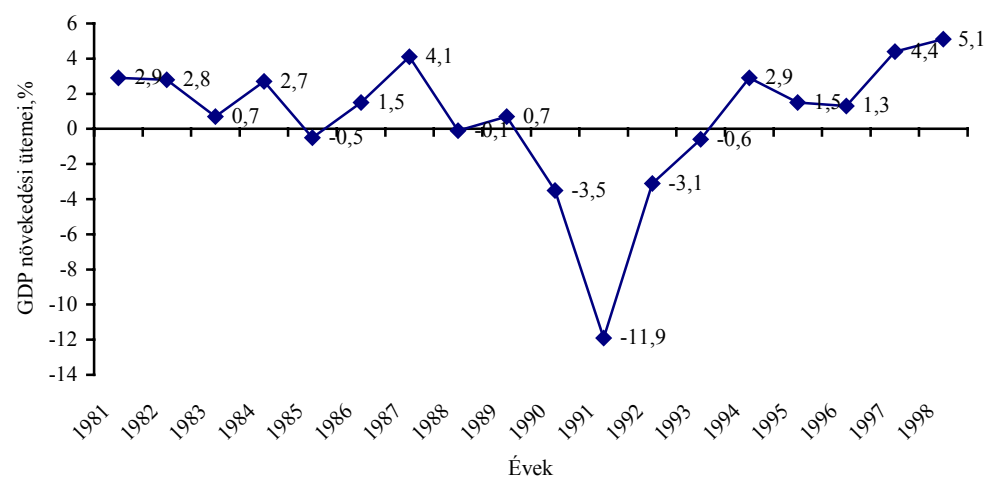
Ennek megfelelően hitelt inkább a saját cégre vonatkozó véleménynek adhatunk, megbízhatóbbnak tekinthetjük ugyanis ezt, mint a magyar gazdaság helyzetére vonatkozót.

A fenti jelenségek véleményünk szerint az alábbi tényezőkkel függhetnek össze:

1. A magyar gazdaság helyzetének alakulására vonatkozó vélemények már július előtt (azaz az orosz válság előtt) csökkenő optimizmusról árulkodtak. Azaz, itt nem szabad figyelmen kívül hagyni azoknak a jelzéseknek a hatásait, amelyek már ekkor az EU lassuló növekedését prognosztizálták.
2. A Július és november közötti időszakban – feltehetően az orosz válság hatására – ez a tendencia megmaradt és kissé meg is erősödött.
3. A magyar gazdaság helyzetének változásáról alkotott kép inkább tükröz sztereotip reflexiókat, illetve pszichológiai hatásokat, mint a reálgazdaság valódi helyzetére vonatkozó információkat. Pesszimista beállítódást mutat az, hogy romlást várunk, de a valós gazdasági helyzet rendre rácsúfol várakozásainkra. Ezt láthatjuk a 2.7.1. ábrán a magyar gazdaság és a cég helyzete esetében is.

4. Ha cégek helyzete felől közelítjük a dolgot – amelyről a vállalatvezetőknek összehasonlíthatatlanul megbízhatóbb információja van, mint a gazdaság egészéről – akkor inkább a helyzet javulását láthatjuk. Ennek oka pedig az, hogy valóban nem romlott a cégek – és ezzel együtt a magyar gazdaság – helyzete 1998-ban. A GDP növekedésének hosszú távú trendjét nézve különös is lenne ennek ellenkezője: *Magyarországon 20 éve nem volt olyan mértékű gazdasági növekedés, mint 1998-ban.* Ha lehet hinni a KSH adatainak (KSH, 1991), akkor utoljára 1977-ben nőtt az 1998-asnál nagyobb ütemben (6,8%) Magyarországon a GDP.

2.7.2.ábra A GDP növekedési üteme a magyar gazdaságban 1981-1997 között, %

Megjegyzés: 1998: a KSH I-III. negyedévi előzetes számítása

Forrás: KSH Statisztikai Zsebkönyv 1986, MNB éves jelentés 1997, és www.ksh.hu

3. Inflációs várakozások és árképzés

3.1. Inflációs várakozások

A megkérdezett cégek vezetőinek becslése szerint a cégek belföldi értékesítési árai 6-8,5%-kal lettek magasabbak 1998-ban, míg külpiazi árai 4-6,4%-kal nőttek decemberig az előző év decemberi árszínhez képest. Ezek szerint a belföldi árak üteme a cégek előzetes várakozásai szerint alakult, míg a külpiacon nem tudták maradéktalanul érvényesíteni árnövelési szándékaikat. (1998 elején a TOP 1500 cégcsoport belföldi árai 6-8%-os, külpiazi árai 5-7%-os növelésével számolt).

A cégvezetők várakozásai szerint 1999-ben tovább lassul termékeik árának növekedési üteme. Mind belföldi, mind pedig külpiazi árai vonatkozásában többen számítanak lassuló, mint gyorsuló árnövekedésre (lásd a 3.1.1. táblázatot)

3.1.1. táblázat A TOP 1500 körében az árak 1999-ben várható növekedési üteme, %

Piaci szegmens	A cég termékeinél az árak növekedési üteme 1999-ben várhatóan			
	Lassabb lesz	Ugyanolyan mértékű lesz	Gyorsabb lesz	N
Belföld	38,5	54,0	7,5	252
Külföld	30,0	62,5	7,4	283

Az árnövelési nyomás mindkét piaci szegmens esetében a nagyobb exporttal rendelkező cégek körében a leggyengébb. Például az 1997-ben 500 millió forint felett exportáltak 45,9%-a számít 1999-ben a korábbiaknál lassabb belföldi és 33,9%-uk lassabb külföldi árnövekedési ütemre. Ez alapján azt mondhatjuk, hogy a feldolgozóipar szintjén valamivel kedvezőbb kép rajzolódna ki, ha a cégek inflációs várakozásait az adott cég árbevételének nagyságával súlyoznánk.

3.2. Az árdöntések rendszeressége és az árképzés összetevői

A vállalatvezetőknek feltett egyik kérdésben azt tudakoltuk, hogy a cégnél milyen gyakran tekintik át az árakat, döntenek ezekről. Az eredmények szerint (lásd a 3.2.1. táblázatot) a legnagyobb exportáló feldolgozóipari cégek némileg ritkábban tekintik át áraikat, mint a magyar közepes és nagy cégek. Ennek több oka is lehet, aminek vizsgálata külön elemzést igényel: a kontroll mintában kereskedelmi cégek is képviselve vannak, amelyek nyilvánvalóan gyakrabban áraznak, mint a többi cég; másrészt az árdöntés gyakorisága szignifikánsan csökken a cég méretének növekedésével és a TOP 1500-ba tartozó cégek nagyobbak, mint a másik mintában szereplők; harmadrészt az exportárok stabilabbak, mint a belföldi árak.

3.2.1. táblázat Az árdöntések rendszeressége a TOP 1500 körében és a feldolgozóiparba, építőiparba és kereskedelembe tartozó közepes és nagy cégek körében 1998-ban, %

Árdöntések rendszeressége	Közepes és nagy magyar cégek körében	A TOP 1500 cégek körében
Naponta	6,5	5,8
Hetente	5,6	3,7
Havonta	15,6	18,0
Negyedévente	28,5	34,0
Évente	22,0	21,4
Rendszerint	21,8	17,0
Összesen	100,0	100,0
N	431	294

Az exportárak meghatározásának módja több ponton is eltér a belföldi áráktól. Míg a belföldi árak kialakításában jelentős szerepe van az önköltség plusz haszonkulcs jellegű árazásnak, addig az exportárak kialakításában ez nem játszik akkora szerepet (lásd a 3.2.2. táblázatot). Mindkét piaci szegmensen a versenytársak árait veszik legnagyobb súllyal figyelembe a cégek, de az exportpiacokon a belföldinél jóval fontosabb szerepe van az árak kialakításában a vevőknek (ez a lehetőség kapott legmagasabb átlagpontoszámot)¹¹. Ezen kívül az exportárak esetében a rögzített haszonkulcsokra alapozódó árazás lehet elterjedtebb, míg a belső piacon inkább változó haszonkulccsal dolgoznak a cégek.

Mindez arra utal, hogy az exportpiacokon a cégek a belső piachoz képest kevésbé autonóm módon tudják meghatározni áraikat; az árak sokkal inkább adottságként (a vevők által meghatározva) funkcionálnak és stabilabb árazási szabályok alapján, kiszámíthatóbban határozódnak meg.

¹¹ Erre utal az is, hogy az importárak növekedését a cégek többsége 63%-a nem építi be automatikusan export áraiba, hanem más módon reagál az input oldali áremelési nyomásra (egyéb költségek csökkenése 23%, más beszállító keresése 20%, haszonkulcs csökkentése 8%, egyéb lépések 13%).

3.2.2. táblázat Az árdöntések meghatározói a TOP 1500 körében és a feldolgozóiparba, építőiparba és kereskedelembe tartozó közepes és nagy cégek körében 1998-ban, %

Az árdöntés meghatározás elvei	Közepes és nagy magyar cégek körében	A TOP 1500 cégek körében
	Átlagpontszámok	
A fő termék ára fajlagos önköltségből, plusz rögzített, állandó százalékos haszonkulcsból áll. A haszonkulcsot úgy állapítjuk meg, hogy az tartalmazza az elérendő fajlagos bruttó nyereséget.	3,35	2,67
A fő termék ára fajlagos önköltségből plusz haszonkulcsból áll, de a százalékos haszonkulcs változó (emelkedhet vagy csökkenhet) a fajlagos bruttó nyereség növelése érdekében.	3,47	2,57
A fő termék belföldi árát a külpiaci ár és az árfolyam határozza meg.	2,68	-
A fő termék árát úgy alakítják ki, hogy ugyanazon termék belföldi ára várhatóan megegyezzen a külpiaci ár forintban számított árával.	-	1,72
A fő termék árát a legnagyobb vevő határozza meg.	2,29	3,01
A fő termék árát a versenytársak árai határozzák meg.	3,54	3,06
A fő termék árát az árhatóság állapítja meg	1,08	-
A fő termék árát törvényi szinten határozzák meg.	1,08	-
Külföldi anyavállalatával belső elszámoló áron kereskedik.	-	1,74
A fő termék árának meghatározása más módon történik.	1,39	1,57

Megjegyzés: a pontszámok 1-től 5-ig terjedő skálára adható pontok átlagai, ahol az 1 jelentette a „nincs szerepe” és 5 a „nagyon fontos szerepe van” választ. A magasabb átlagpontszám azt mutatja, hogy az adott elvet/tényezőt a cégek általában fontosabbnak tartják.

4. Következtetések

A magyar gazdaság imponálóan magas növekedési ütemet ért el 1998-ban. Ez a növekedés – felülmúlva minden előzetes várakozást – magasabb volt, mint az elmúlt húsz évben bármikor, meghaladva a legtöbb kelet-európai ország 1998-as gazdasági növekedésének ütemét is¹².

Az elemzés alapján a feldolgozóipari cégek helyzetét 1998-ban az alábbi tényezők jellemezték:

- *a külföldi tulajdonban lévő cégek domináns és növekvő szerepe;*
- *a forgalombővülés magas és csökkenő üteme;*
- *az orosz válságra való gyors és életképes reakciók;*
- *kiegyenlítettebb növekedés;*
- *a kedvező vállalati helyzet stabilizálódása, az eredményesség javulása.*

Más országokkal összehasonlítva azt láthatjuk, hogy Magyarországon a gazdasági életben kiemelkedően nagy szerepet játszik a külföldi tőke (lásd a 4. Mellékletet). Az azonban már nem egyedi, magyar jelenség, hogy a külföldi kézben lévő cégek növekedési képessége jobb, mint a többi cégé. Az előbbi két tény tükröződik a feldolgozóiparon belül is, ahol 1996-1998 között a legnagyobb exportáló cégek között nőtt a külföldi kézben lévő cégek súlya. Ez a tendencia természetes következménye annak, hogy a külföldi tulajdonban lévő cégek többsége több területen is fontos gazdasági előnyöket élvez. Jobb a tőkeellátottságuk, alacsonyabb az effektív adókulcsuk, kiegyensúlyozott és stabil üzleti kapcsolatokkal rendelkeznek¹³.

Mind az év eleji, mind a félév végi felvétel adataira alapozott számítások ugyan azt mutatták, hogy 1998-ban a TOP 1500-on belüli kisebb és magyar magántulajdonban lévő cégek növekedési ütemei nem fognak számottevően különbözni a külföldiekétől, az 1998-as tényleges adatok ismeretében már nem állítható ez. 1998-ban – hasonlóan a megelőző évhez – továbbra is a külföldi tulajdonban lévő és a gépipari cégek voltak a feldolgozóipari növekedés motorjai. Mind a forgalom és ezen belül az export, mind a létszám tekintetében a külföldi cégek szignifikánsan magasabb növekedési ütemre voltak képesek, mint a többi cég. Ez érvényes a gépipari és a nagyobb vállalkozásokra is (lásd a 8. Mellékletet).

Az erőteljes forgalombővülés mellett 1998-ban megfigyelhető volt – különösen a második félévtől – mind a feldolgozóipari termelés, mind a feldolgozóipari értékesítés növekedési ütemének csökkenő trendje (lásd a 3. Mellékletet). A csökkenő mértékű növekedés elsősorban az exportot érintette, miközben a belföldi forgalom gyorsuló ütemben nőtt. Az export növekedési ütemének csökkenése eredményeként 1998-ban éves szinten is mérsékeltebben bővült az export, mint 1997-ben – ezt a felvétel eredményei is alátámasztják.

Ez az ütemcsökkenés azonban nem az orosz válság hatására következett be, inkább annak okán, hogy az 1997-es exportbővülés jelentős része néhány cég egyszeri gazdasági döntéséhez, új kapacitásaik termelésbe állításához volt köthető. A TOP 1500-ba tartozó vállalkozások 1998-as kibocsátására amúgy sem volt számottevő hatással az orosz válság. Az érintett cégek gyors és hatékony választ adtak/adnak az orosz piac összeomlására: egyrészt leépítették a feleslegessé vált munkaerőt, másrészt új piacokat keresnek, illetve feltehetően

¹² A visegrádi országok közül idáig leggyorsabb növekedési ütemet elérő Lengyelországban a GDP növekedési üteme a vártnál alacsonyabb, 4,8%-os volt 1998-ban a GUS, a statisztikai hivatal becslése szerint. Lásd Gazeta Wyborcza, 1999. Január 31 (www.gazeta.pl).

¹³ Szorosabb üzleti kapcsolatok kötik e cégeket a cégcsoporton belüli vállalkozásokhoz. Már ez a tény is kiegyensúlyozott üzleti kapcsolatokat tesz lehetővé, ami pedig pozitívan hat a cégek növekedési képességére. Erre mutat többek között a külföldi tulajdonban lévő cégek az üzleti partnereinek szignifikánsan jobb fizetési fegyelmére (Tóth, 1998b).

olyan fizetési konstrukciókban gondolkodnak, amelyek lehetővé teszik a FÁK piacain való bennmaradást. Erre utal az, hogy az orosz válság által érintett cégek között viszonylag nagy arányban vannak olyanok, amelyek 1999-ben növelni kívánják a FÁK piacok szerepét exportjukon belül.

A növekedés kétségtelenül kiegyenlítettebbé vált 1998-ban, annak ellenére, hogy nem valósultak meg az 1997-es növekedésből kimaradt cégcsoportok (például magyar magántulajdonban lévő és a kisebb vállalkozások) növekedési várakozásai. Ezek szerint továbbra is a magyar gazdasági növekedés egyik kulcsproblémájának lehet tekinteni azt, hogy mennyire tudnak részt venni ebben a leginkább lokális piacokra termelő, multinacionális cégekkel üzleti kapcsolatban nem álló, magyar magánszemélyek tulajdonában lévő kis- és közepes cégek csoportjai. E téren nem láthattunk jelentős változást 1998-ban.

Örvendetes jelenség azonban, hogy az 1998-as év egy másik területen a korábbi tendenciák folytatódását hozta: 1997-hez képest tovább javult a cégek eredményessége. Ez a helyzet tükröződik abban, hogy a megkérdezettek közel fele jónak látja cége gazdasági helyzetét.

Az 1999-es szándékokra és várakozásokra rátérve három dolgot kell kiemelnünk: a cégek nem számolnak külpiaaci értékesítési lehetőségeik radikális beszűkülésével; a forgalom bővülése terén kismértékben mérséklődnek a cégek közötti ütemkülönbségek; és az erőteljes bérnövelési szándékok reálisabbá teszik a túlzott bériáramlás veszélyét.

Az orosz válság és a nyugat-európai országokban egyre valószínűbbé váló növekedési ütemcsökkenés ellenére a menedzserek optimizmusára vall, hogy többségük a cég gazdasági helyzetének és eredményességének javulását várja, miközben nem számol komolyabb értékesítési problémákkal a nyugat-európai piacon.

Az Európai Unióban várható mérsékelt növekedés a TOP 1500 körében elsősorban a beruházási szándékok visszafogását eredményezi. Tükröződik ez továbbá a rendelésállomány várható növekedésével számoló és a kapacitás kihasználtságot javító cégek arányának csökkenésében és kétségtelen hatással van az 1999-re vonatkozó értékesítési várakozásokra.

A fentiek ellenére nem valószínű, hogy 1999-ben a forgalombővülés üteme nagymértékben csökkenne. Az export várható növekedésének ütemét már sokkal nehezebb megítélni. Minden bizonnyal ez is mérséklődik 1998-hoz képest, de ennek mértéke nagymértékben függ a nyugat-európai és főképpen a német gazdaság konjunkturális helyzetének alakulásától.

A cégek várakozásai szerint 1999-ben tovább mérséklődnek a külföldi és a magyar tulajdonban lévő cégek közötti fejlődési ütemkülönbségek. Nem számíthatunk azonban a várakozások maradéktalan teljesülésére.

A TOP 1500 körében megfigyelhető bérnövelési szándékok, ha megvalósulnak és az import fogyasztási javak iránti kereslet növekedésében csapódnak le, (az export várható mérsékelt növekedési ütemét figyelembe véve) reális veszélyforrást jelentenek a külkereskedelmi és a fizetési mérleg egyensúlyára. Ennek a veszélynek a pontosabb megítéléséhez azonban tudni kellene azt, hogy mennyire jellemzőek ezek a bérnövelési szándékok a gazdaság más szegmenseiben és a kiáramló jövedelem milyen mértékben fog megjelenni többlet keresletként a piacon, azaz milyen a bérnövekedésben érintett lakossági csoportok fogyasztási határhajlandósága. Másik veszélyforrás, ha az exportnövekedés várható üteme nagymértékben elmarad a termeléshez szükséges import növekedésének ütemétől, azaz, ha a belföldi és az exporteladások növekedési ütemei jelentősen eltérnek egymástól.

Irodalom

- KOPINT-DATORG (1998): Konjunktúrajelentés. 1998/4. A világgazdaság és a magyar gazdaság helyzete és kilátásai 1998 telén. KOPINT-DATORG Rt., december
- KSH (1991): Statisztikai évkönyv – 1991, Budapest
- KSH (1998a): KSH jelenti 1998/8., Budapest, október
- KSH (1999): Statisztikai Havi Közlemények, 1998/11., Budapest, január
- Magyar Nemzeti Bank (1998): Jelentés az infláció alakulásáról, MNB, november, 97. o.
- Szamuely L. (szerk.) (1998): Pénzügyi összeomlás után: a FÁK-országokkal való kereskedelem és kilátásai, Kopint-Datorg Műhelytanulmányok, 30. sz., Budapest, november, 91. o.
- Tóth I. J. (1998a): Az 1500 legnagyobb feldolgozóipari cég piaci helyzete 1997-ben és rövid távú kilátásai (Gyorsjelentés). TÁRKI Konjunktúra Teszt 1998/1, február, 40. o.
- Tóth I. J. (1998b): A legnagyobb feldolgozóipari cégek helyzete és kilátásai – 1998, TÁRKI Konjunktúra Teszt, 1998/3. 1998. szeptember, 48. old.
- Tóth I. J. (1998c): Ownership Structure, Business Links and Performance in a Transforming Economy. The case of Hungary, Paper prepared for the World Bank, 1998. July, p. 114., mimeo
- Tóth I. J. - Vincze J. (1998): Magyar vállalatok árképzési gyakorlata, Magyar Nemzeti Bank, MNB Füzetek, 7. szám, 45. o.
- UNCTAD (1998): *World Investment Report - 1998: Trends and Determinants*. United Nations, New York and Geneva

Melléletek

M1. Az adatfelvétel egyes jellemzői

A felvétel során 302 céget kérdeztek meg a kérdezőbiztosok 1998. október 26-a és november 23-a között. A cégek közül 22 tevékenykedett vámszabad-területen és 8 közülük az első 20 exportáló cég csoportjába tartozott.

A lekérdezett kérdőíveket leggyakrabban az ügyvezető igazgató, vagy a gazdasági igazgató válaszolta meg (lásd az M1.1. táblázatot).

M1.1. táblázat A cégek megoszlása a válaszolók beosztása szerint

A válaszoló beosztása a cégnél	%
Controlling igazgató	3,0
elnök-vezérigazgató	6,0
Gazdasági igazgató	30,2
ügyvezető igazgató	29,2
kereskedelmi igazgató	6,3
menedzser tulajdonos	0,7
vezérigazgató	1,3
vezérigazgató-helyettes	3,7
egyéb	19,6
Összesen	100,0
	(N=302)

A kérdezettek 39%-a volt nő. A legtöbb kérdezett kora 35-50 év közöttire tehető (64%), míg 35 év alatt 14,7%-uk, 50 év felett pedig 21%-uk lehetett. A kérdezettek több mint kétharmada (70,4%) minden kérdésre határozottan válaszolt, 28,6%-uk néhányszor bizonytalankodott és mindössze 1% volt bizonytalan több esetben. Több mint háromnegyedük (77%) egyedül válaszolt a kérdőív kérdéseire és 23%-ukat kollégái is segítették a válaszadásban.

M2. Az illeszkedésvizsgálat eredményei

Az illeszkedésvizsgálatnál a vizsgált nullhipotézis és alternatív hipotézis az alábbiak szerint írható fel:

$$H_0: P(C_i) = P_i, \quad i=1,2,\dots,k \quad (\sum_{i=1,\dots,k} P_i=1)$$

$$H_1: P(C_i) \text{ nem minden } i\text{-re egyenlő } P_i\text{-vel}$$

Ahol $P(C_i)$ egy ismerv n elemű mintában előforduló C_i kategóriájának valószínűsége, P_i pedig az adott kategória valószínűsége a sokaságban.

Az illeszkedésvizsgálatot a cégek ágazatának és exportárbevételének együttes megoszlása (SVAR) alapján khi négyzet próbával teszteljük.

Az SVAR esetében teljesül a sokasos $nP_i \geq 5$ követelmény.

A próba végrehajtásához a meghatározott szabadságfok és kiválasztott szignifikanciaszint melletti felső kritikus értéket kell meghatározni, amit a $\chi^2_{1-\alpha}(v)$ ad meg. Ebben v a próbához tartozó szabadságfok ($v=k-1$) α pedig a kiválasztott szignifikanciaszint. Vizsgáljuk meg a nullhipotézis érvényesülését 5%-os szinten!

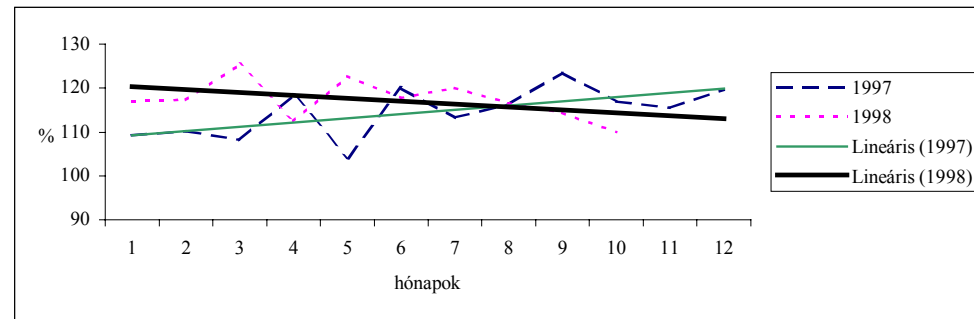
M2.1. táblázat Khi négyzet próba a cégek ágazatának és exportárbevételének együttes megoszlása alapján

Kategória	Megfigyelt esetek	Várt esetek	Reziduális
1	5	8,77	-3,77
2	14	20,25	-6,25
3	29	20,56	8,44
4	22	17,23	4,77
5	16	21,46	-5,46
6	14	14,51	-0,51
7	9	15,72	-6,72
8	8	5,44	2,56
9	17	15,72	1,28
10	13	14,21	-1,21
11	8	10,88	-2,88
12	8	13,91	-5,91
13	17	17,84	-0,84
14	15	13,00	2,00
15	21	15,42	5,58
16	32	32,35	-0,35
17	38	32,35	5,65
18	6	3,93	2,07
19	5	5,14	-0,14
20	5	3,33	1,67
Khi négyzet: 22,5987		Szabadságfok: 19	Szignifikancia: 0,2555

Mivel $\chi^2_{1-0,05}(19) = 30,1$ táblázatos érték nagyobb mint a kapott khi négyzet értéke, ezért a két eloszlás egyezését állító nullhipotézist elfogadjuk.

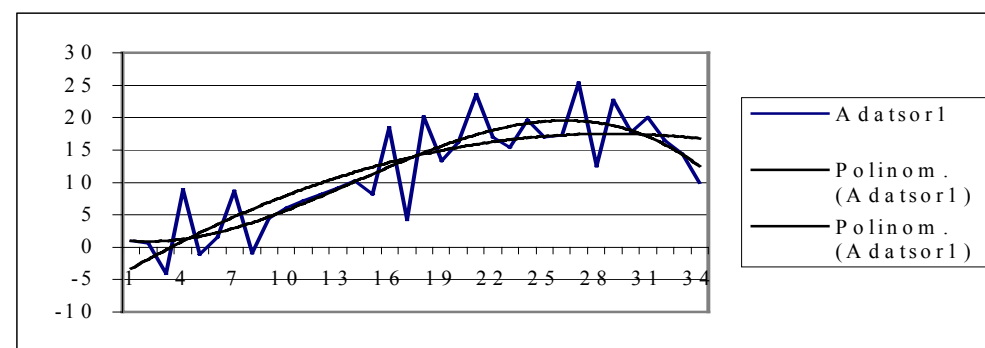
M3. A feldolgozóipari termelés, értékesítés trendjei 1996-1998

M3.1. ábra Feldolgozóipari termelés éves lineáris trendjei 1997-1998

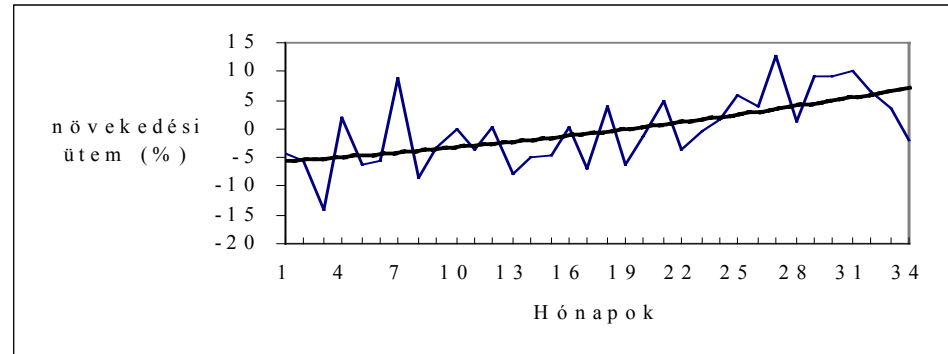
Adatok forrása: Statisztikai Havi Közlemények 1998/11, KSH

M3.2. ábra Összes feldolgozóipari értékesítés 1996-1998 (2 fokú és 3 fokú polinomok)

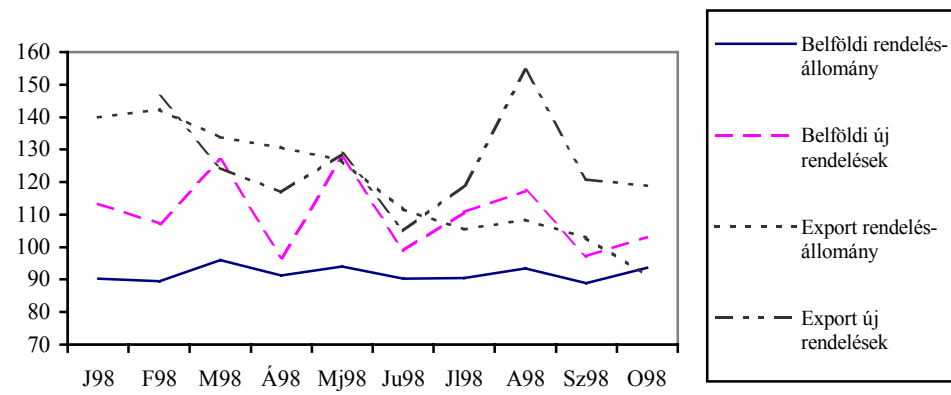
Adatok forrása: Statisztikai Havi Közlemények 1998/11, KSH

M3.4. ábra A belföldi értékesítés növekedési üteme és trendje 1996-1998

Adatok forrása: Statisztikai Havi Közlemények 1998/11, KSH

M3.5. Rendelésállomány alakulása 1998-ban a kiemelt feldolgozóipari ágazatokban együtt, % (Összehasonlító áron, előző év azonos időszaka = 100,0)

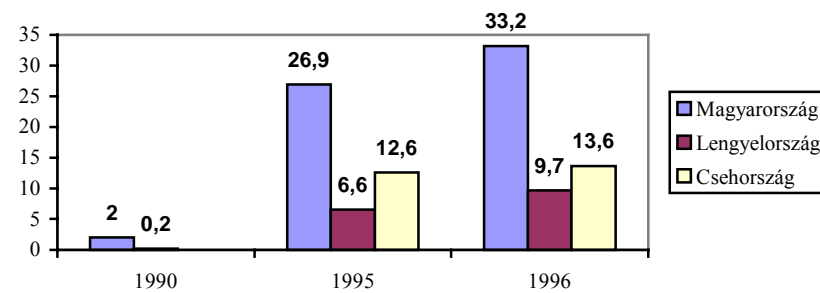
M4. A külföldi működő tőke szerepe Magyarországon és más országokban

A '90-es évek végén a nemzetközi társaságokhoz tartozó vállalatok eladásai gyorsabban nőttek a világkereskedelelemnél és az általuk előállított hozzáadott érték a világ összes országa által előállított GDP 7%-át teszi ki (UNCTAD, 1998).

Az EU tagjelölt és NATO taggá vált Közép-kelet európai országok közül a külföldi tőke szerepe messze Magyarországon a legjelentősebb, és gyorsan nőtt a gazdasági átalakulás kezdete óta (lásd az M4.1. ábrát).

A nemzetközi vállalatoknak a gazdaságban betöltött szerepe szerint azonban Magyarország speciális – illetve kevés országra jellemző – helyzetben van. Ha ezt a jelenséget a beáramló közvetlen külföldi működő tőke állományának a fogadó ország GDP-hez viszonyított arányával mérjük, és ehhez figyelembe vesszük az adott országból más országba irányuló működő tőke befektetések állományának a GDP-hez viszonyított arányát is, akkor látható, hogy a viszonylag kis tőkekihelyezési arány mellett Magyarország messze a működő tőkét legnagyobb arányban befogadó országok között foglal helyet. Magasabb GDP-hez viszonyított beáramló működő tőke aránya – azonos tőkekihelyezési arány mellett – csak Costa Rica-nak van (lásd az M4.2. ábrát)¹⁴.

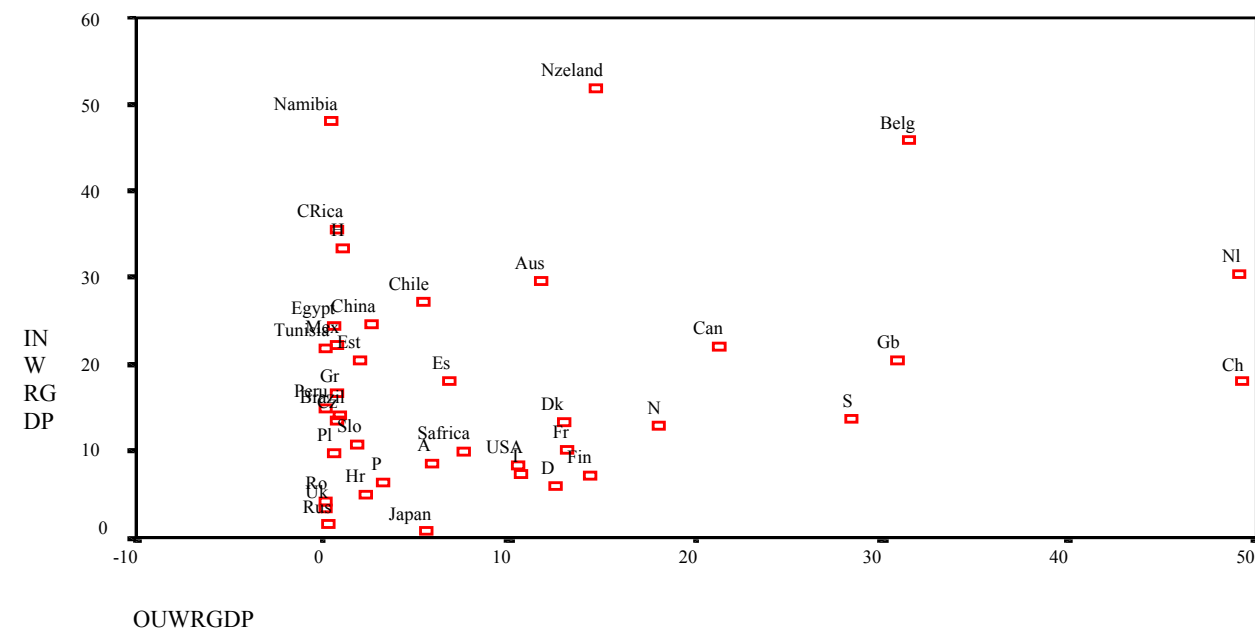
M4.1. ábra A beáramlott külföldi működő tőke állományának a minden-kori GDP-hez viszonyított aránya 1990-1996 között Magyarországon, Lengyelországban és Csehországban, %

Megjegyzés: 1990-ben nem szerepel Csehországra vonatkozó adat

¹⁴ Ez persze nem jelenti azt, hogy bármilyen szubsztanciális kapcsolatot vélénk felfedezni a magyar és a costa rica-i gazdaság között. Valószínűsíthető, hogy a meglóduló - a környező országokba irányuló - tőkeexport és a megerősödő magyar magánvállalkozások miatt a magyar gazdaság az ábrán hamarosan jobbra és lefelé mozdul el.

M4.2. Ábra A külföldi működő tőke állománya 1997-ban a GDP-hez viszonyítva a világ egyes országaiban, %

Megjegyzés: INWRGDP = a bejött külföldi működő tőke állománya az 1996-os GDP-hez viszonyítva, OUWRGDP = a külföldi működő tőke befektetések állománya az 1996-os GDP-hez viszonyítva. A pontok az ábrában elhelyezkedő országokat mutatják.

Adatok forrása: UNCTAD: *World Investment Report - 1998: Trends and Determinants*. United Nations, New York and Geneva, 1998

M5. A legnagyobb exportáló 1500 feldolgozóipari cég 1996-1997-es átmenetmátrixa

		MINTA97		
		Igen	nem	Összesen
MINTA96	igen	67,3	16,3	83,7
	nem	16,3	0,0	16,3
Összesen		83,7	16,3	100,0 (N = 1793)
Megjegyzés:	MINTA96: A TOP 1500-ba tartozott az 1996-os társasági adóbevallások alapján MINTA97: A TOP 1500-ba tartozott az 1997-es társasági adóbevallások alapján			

M6. A legnagyobb exportáló 1500 feldolgozóipari cégen belül a TOP98/2 és TOP98/3 felvétel során megkérdezett cégek átmenetmátrixa

		LMINTA97		
		Igen	nem	Összesen
LMINTA96	igen	27,8	35,9	63,7
	nem	36,3	0,0	36,3
Összesen		64,1	16,3	100,0 (N = 471)
Megjegyzés:	LMINTA96: A TOP 1500-ba tartozott az 1996-os társasági adóbevallások alapján és megkérdeztük a TOP98/2 felvétel során LMINTA97: A TOP 1500-ba tartozott az 1997-es társasági adóbevallások alapján és megkérdeztük a TOP98/3 felvétel során			

M7. Az orosz válságban való közvetett és közvetlen érintettség esélyhányadosának logisztikus regressziós becslése

Független változók	Kategóriák	Orosz válságban való közvetett érintettség ⁽¹⁾	Orosz válságban való közvetlen érintettség ⁽¹⁾
Ágazati csoportok			
	Élelmiszerek, italok és dohánytermékek gyártása	3,13**	3,38***
	Textíliák, ruházati, bőr- és szőrme term. gyártása	0,58	0,29**
	Fa-, papír- és nyomdaipar	1,56	1,16
	Vegyipar	1,29	1,15
	Nemfém ásványi termékek gyártása	1,23	1,30
	Kohászat és fémfeldolgozás	1,25	0,89
	Gépipar	1,12	0,92
	Egyéb feldolgozóipar, hulladék-visszanyerés		
Létszám-kategóriák (fő)			
	- 50	0,76	0,93
	51-100	0,94	0,60
	101-300	0,94	0,84
	301- (referencia)		
Többségi tulajdonos típusa			
	Külföldi	0,54**	0,68
	Magyar magáncég	1,00	0,97
	Magyar magánszemély	1,14	1,27
	Egyéb (referencia)		
Nettó árbevétel növekedésének üteme 1998-ban ⁽²⁾		0,94	1,06
-2 Log Likelihood		375,31	280,02
Modell χ^2		36,08***	37,13***
Pseudo R ²		0,096	0,133
N			

(1): Ha érintette az orosz válság a céget, akkor a változó értéke 1, 0 egyébként.

(2): Ordinális változó, értékei: 1 - ha csökkent, 2 - ha legfeljebb az egész mintára jellemző medián növekedéssel megegyező ütemű, 3 - ha a medián növekedésnél nagyobb ütemű.

***: $p < 0,005$

** : $p < 0,05$

* : $p < 0,10$

M8. A létszám, a forgalom és az exportnövekedés üteme 1998-ban a cégek egyes csoportjaiban (variancia elemzés)

Változó neve	Kategória	Függő változók		
		A forgalom 1998-as növekedési üteme	Az export 1998-as növekedési üteme	A létszám 1998-as növekedési üteme
Többségi tulajdonos típusa		(F=5,418 ^{**})	(F=3,108 [*])	(F=2,918 [*])
	Külföldi	0,08	0,08	0,04
	Magyar magáncég	-0,08	-0,05	-0,06
	Magyar magánszemély	-0,07	-0,07	-0,02
	Egyéb	-0,10	-0,15	-0,05
Ágazati csoportok		(F=6,081 ^{**})	(F=6,463 ^{**})	(F=4,265 [*])
	15-22	-0,06	-0,11	-0,04
	23-28, 36, 37	-0,02	0,04	-0,01
	29-35	0,09	0,11	0,05
Létszám		(F=4,234 ^{**})	(F=3,276 [*])	(F=1,133)
	-50	-0,12	-0,17	-0,05
	51-100	-0,05	-0,03	-0,01
	101-300	0,03	0,06	0,01
	301-	0,07	0,05	0,02
A függő változó átlaga		1,22	1,24	1,04
N		294	286	299
R ²		0,133	0,107	0,067

***: p > 0,001

**: p > 0,01

*: p > 0,05